

**IRKÇILIĞA VE HOŞGÖRÜSÜZLÜĞE KARŞI AVRUPA
KOMİSYONU ECRI'NİN,**

**LGBTİ BİREYLERE KARŞI HOŞGÖRÜSÜZLÜK VE
AYRIMCILIKLA MÜCADELEYE VE BUNUN ÖNLENMESİNE
DAİR**

17 NO'LU GENEL POLİTİKA TAVSİYE KARARI:

28 HAZİRAN 2023'TE KABUL EDİLMİŞTİR.

Bu belgenin bir çeviri metni olduğuna dikkatinizi çekmek isteriz. Tereddüt halinde, İngilizce ve Fransızca dillerindeki özgün metinlere müracaat edilmelidir.

ECRI Secretariat
Directorate General of Democracy and Human Dignity
Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 390 21 46 62
E-mail: ecri@coe.int

www.coe.int/ecri

 @ECRI_CoE

GİRİŞ

1. Lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseksüel¹ (LGBTİ²) bireylere karşı ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmek, bunu önlemek için çaba göstermek ve aynı zamanda LGBTİ bireylerin de dahil olduğu, kapsayıcı bir toplumun oluşturulmasına yardımcı olmak ECRI'nin görev ve sorumluluğu ve bu Genel Politika Tavsiye Kararının (GPTK) gayesidir.³ Bu bağlamda, ECRI'nin Genel Politika Tavsiye Kararları üye devletlerin milli makamlarına yönelik olmakla birlikte, LGBTİ bireylere karşı ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele etmek ve bunu önlemek için çaba göstermek ve LGBTİ bireylerin dahil edildiği, kapsayıcı bir toplumun oluşturulmasına yardımcı olmak, toplumun bütün bireylerinin sorumluluğu olarak anlaşılmalıdır.

2. Avrupa Konseyi bölgesi dahilinde LGBTİ bireyler cinsel yönelimleri, toplumsal cinsiyetleri ve cinsel özellikleri nedeniyle şiddet eylemleri dahil olmak üzere hala büyük ölçüde ayrımcılık ve kötü muameleyle karşı karşıya kalmaktadırlar.⁴ İnsanlar aynı zamanda, LGBTİ bireylerle olan ilişkileri ve/veya cinsel yönelimleri, toplumsal cinsiyetleri ve cinsel özellikleri üzerinden oluşan algı nedeniyle de ayrımcılığa ve kötü muameleyle maruz kalabilmektedirler. LGBTİ bireylere yönelik hoşgörüsüzlük karmaşık biçimlerde ve çeşitli yollarla ortaya çıkmakta olup, bunlar LGBTİ bireylerin hukuki, sosyal, siyasi ve kültürel kimliklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

3. Avrupa'da tek bir bütün halinde ya da tek boyutlu bir LGBTİ topluluğu bulunmamaktadır. Ancak lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseksüel bireyler, cinsiyet ayrımcılığı, kadın düşmanlığı, ataerkillik gibi yaygın sorunların yanı sıra, kimlik, beden, cinsellik ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili katı inanışlardan kaynaklanan ayrımcılığa ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalmaktadırlar. Pek çok lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseksüel birey kendilerini daha geniş kapsamlı LGBTİ şemsiyesi altında tanımlarken, bazıları ise, tümünü aynı gruba dahil eden "LGBTİ" kavramının kendi yaşam deneyimlerinin özgün özelliklerini yeterince yansıtmadığı görüşündedir.

4. Politika belirleyiciler (yerel/bölgesel ve ulusal düzeyde) LGBTİ bireylere yönelik ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadeleye ilişkin tedbirleri oluştururken, Avrupa'da mevcut cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet özelliği çeşitliliğini dikkate almalıdırlar. Buna, birden fazla LGBTİ alt gurubunda yer alan ve çok farklı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık türlerine maruz kalabilen bireylerin varlığının tanınması da dahildir. ECRI özellikle de lezbiyen,

¹ Interseksüel bireyler, bir insanı dışı veya erkek olarak belirleyen ikili toplumsal normlara veya tıbbi tanımlara uymayan biyolojik cinsiyet özellikleriyle doğan insanlardır. Çok çeşitli interseksüellik biçimleri vardır. Bu terim, tek bir kategori olmaktan ziyade, bir geçiş aralığını ya da şemsiye görevi gören bir kapsayıcılığı içerir. LGBTİ terminolojisinin kapsamlı bir biçimde ele alınması ve izahı için, Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu web sitesi <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/ecri-glossary> 'de yer alan ECRI sözlüğüne bakınız.

² 'LGBTİ' terimi özellikle lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseksüel bireyler için kullanılmaktaysa da 17 Sayılı Genel Politika Tavsiye Kararının, cinsel yönelime, toplumsal cinsiyete veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılığa, şiddete ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalan, ikili cinsiyet anlayışının dışında kalan bireyler de dahil olmak üzere, tüm insanları kapsadığı anlaşılmalıdır.

³ ECRI, beşinci dönem ülke izleme uygulamasını başlattığı 2013 yılından beri, LGBT bireylere karşı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık olgusunu ele almaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet temelinde ayrımcılıkla mücadele tedbirlerine dair CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye Kararının kabul edilmesini müteakiben, ECRI Avrupa Konseyi dahilinde LGBT bireylerin haklarını ele alma konusunda teşvik edilmiştir. ECRI altıncı dönem ülke izleme ziyaretleri kapsamında öncelikli konular listesini oluştururken ve aynı zamanda üye devletlerdeki gerek sivil toplum kuruluşları gerekse eşitlik kurumlarıyla gerçekleştirdiği diyalogu müteakiben çalışmalarına interseksüel bireylerin haklarını ve cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılığı da dahil etmeye karar vermiştir. ECRI sekreteryası 2021 yılında LGBTİ konularıyla ilgili bir bilgi özeti yayınlamış ve ECRI, ülke izleme çalışmaları vasıtasıyla LGBTİ bireylerin insan haklarını gerek tespit etme gerekse bunları savunmaya yönelik güçlü bir yaklaşım benimsemiştir.

⁴ ECRI cinsel yönelimden, ECRI sözlüğüyle tutarlı bir biçimde, farklı toplumsal cinsiyete, aynı toplumsal cinsiyete ya da birden fazla toplumsal cinsiyete sahip bireylere yönelik derin ve duygusal, sevgi dolu ve cinsel yakınlaşma kapasitesini ve bu bireylerle çok yakın ve cinsel ilişkiyi anlamaktadır. ECRI toplumsal cinsiyetten, bireyin, doğduğunda belirlenen cinsiyete tekabül eden veya etmeyebilen toplumsal cinsiyetiyle ilgili derinden hissettiği içsel ve bireysel deneyimi anlamaktadır. Söz konusu deneyim, bireyin bedeniyle ilgili kişisel farkındalığı da içerir. (Buna, özgürce seçilmişse, bedensel görünümün veya işlevin tıbbi, cerrahi veya diğer vasıtalarla değişime uğraması da dahildir.) Toplumsal cinsiyete, giyim, konuşma ve kişiye özgü tavırlar da dahil olmak üzere, toplumsal cinsiyetin ifade edilmesinin de dahil edilmesi önemlidir. ECRI cinsiyet özelliklerinden, üreme organları ve genital organlar ve/veya kromozom yapıları ve hormonlarında yer alan birincil cinsiyet özellikleri ve kas kitlesi, göğüsler ve/veya yapı gibi ikincil cinsiyet özellikleri dahil olmak üzere, bireyin kromozomlarla, gonadlarla ilgili ve anatomik özelliklerini anlamaktadır.

biseksüel, transgender ve interseksüel kadınların karşı karşıya kaldıkları çok özel yaşam deneyimlerinin, zorlukların ve kırılanlıkların da farkındadır. Gey erkekler veya lezbiyenler gibi daha geniş bir LGBTİ topluluğunun içindeki bir gruba yardımcı olmaya yönelik stratejiler, transgender ve interseksüel bireylerden oluşan diğer grupların haklarını baltalamamalıdır, çünkü söz konusu stratejiler bu grupların özel ihtiyaçlarını karşılayamayabilir. Yetkililer, gerçek veya algılanan cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılığa ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalan tüm bireylerin ve grupların ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalıdır.

5. LGBTİ olmak aynı zamanda, 'ırk'⁵, etnik veya milli köken, vatandaşlık, din, toplumsal cinsiyet ve engellilik durumu gibi diğer özelliklerden ayrı tutulamaz.⁶ Bir LGBTİ bireyin, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özelliklerine dayalı hoşgörüsüzlüğe ne ölçüde maruz kalabileceği, mülteci olma durumu ya da Roman veya Gezin topluluklarına ait olma gibi, bireyin kimliği veya yaşanmış gerçekliğinin temel unsurları doğrultusunda önemli ölçüde şekillenebilir, değişebilir veya ağırlaşabilir. ECRI bu Genel Politika Tavsiye Kararının hemen başlangıcında, LGBTİ karşıtı şiddet ve ayrımcılıkla etkili bir biçimde mücadele etmeye çalışırken, LGBTİ fobisinin ırkçılık, yabancı düşmanlığı, cinsiyet ayrımcılığı, engelli ayrımcılığı ve dini hoşgörüsüzlük gibi diğer olgularla pek çok şekilde kesiştiği gerçeğinin açık ve net bir biçimde ele alınmasının son derece önemli olduğunu teyit eder.

I. Tarihsel Arka Plan

6. Avrupa'nın dört bir yanında LGBTİ bireylerin insan haklarının geçmişi karmaşık ve sorunlu olmuştur.⁷ Lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseksüel bireyler tarihsel olarak damgalanmaya, eşitsizliğe ve şiddete maruz bırakılmışlardır. Bu insanlar, 2. Dünya Savaşında Nazi toplama kamplarında hapsedilmek de dahil olmak üzere zulüm görmüş, toplumdan dışlanmış ve hapse atılmışlardır.

7. Avrupa'nın pek çok yerinde, aynı cinsiyetten bireylerin karşılıklı rızalarıyla gerçekleştirilen cinsel faaliyetler yirminci yüzyılın ikinci yarısının sonlarına kadar suç olarak kabul edilmiştir. Çoğu kez geniş yorumlanan ve uygulanan bu ceza yasalarıyla, insanların en temel fiziksel ve duygusal ifade yöntemleri olan söz konusu eylemleri gerçekleştirme hakları engellenmiştir. Bu yasalar aynı zamanda, şantaj, taciz ve şiddet eylemleri dahil olmak üzere, siyasi ve diğer kamu söylemlerinde daha geniş çaplı bir baskı ve zulüm uygulaması için bir gerekçe olarak da kullanılmıştır.

8. Eşcinselliği suç olarak tanımlayan yasalar daha sıklıkla erkekler arasında yakınlaşmaya yönelik olarak uygulanırken, bu yasaların mevcudiyeti lezbiyen ve biseksüel kadınlara karşı sosyal ve hukuki istismarı da meşrulaştırmıştır. Ayrıca, dişi cinsiyete mensup olanlar arasındaki cinsel yaklaşmanın ceza yasalarının dışında tutulması, gey veya biseksüel erkek benzerleriyle karşılaştırıldığında, dişi bireyler arasındaki cinselliğe karşı daha az düşmanca bir tavra işaret etmekten çok uzaktır. Bu durum, üye ülkelerin pek çoğunda lezbiyen cinselliğinin nasıl sıklıkla zorla gizlendiğini, baskı altına alındığını ve karşı cinsten bireylerle ilişkiye girme konusunda baskı da dahil olmak üzere, sosyal düzenlemeye tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bütün kadınlarda olduğu gibi, lezbiyen ve biseksüel kadınlar, gayrimenkul satın almaya ve işe girmeye dair kısıtlamalar gibi yapısal ayrımcılık

⁵ Tüm insanlar aynı canlı türüne ait olduklarından, ECRI farklı 'ırkların' mevcudiyetine dayalı kuramları kabul etmemektedir. (Bu bağlamda bakınız: ECRI'nin 'ırksallaştırma' kavramıyla ilgili Görüş Belgesi, 2021).

⁶ ECRI'nin görev ve sorumlulukları "ırk", etnik/milli köken, ten rengi, vatandaşlık, din, dil, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet özelliklerine kadar uzanır. Ancak ECRI, LGBTİ bireylerin cinsel yönelimlerine, toplumsal cinsiyet kimliklerine veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılığa maruz kalabileceklerini ve bunun da görev ve sorumlulukları arasında yer almayan, engellilik, toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, siyasi veya diğer tür görüş, sosyal köken, mülk, yaş ve doğum gibi özelliklerle de kesiştiğini teyit eder. ECRI'nin kendisini ilgilendiren korunmuş özellikler üzerinde dururken, korunmuş özellikler arasında bir ayrımcılık hiyerarşisi olduğunu ima ettiği düşünülmemelidir. ECRI bundan ziyade, bu ilave özelliklerin LGBTİ bireylerin Avrupa Konseyi bölgesi dahilinde maruz kaldıkları ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğü şekillendirebilecek, değiştirebilecek ve ağırlaştırabilecek ilave özellikler olduklarını teyit etmektedir.

⁷ *Avrupa'da Cinsel Yönelime ve Toplumsal Cinsiyet Kimliğine Dayalı Ayrımcılık*, 2. baskı, (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Avrupa Konseyi Yayınları, 2011), s.21-25.

uygulamalarına da tabi tutulmuşlardır. Bu kısıtlamalar kadınların aynı cinsiyetten bireylerle yakın ilişki içine girmeleri önünde engel teşkil etmiş olabilir.

9. Ceza yasaları ayrıca transgender bireyleri, ikili cinsiyet anlayışının dışında kalan *non-binary*⁸ (ikilik dışı) bireyleri ve toplumsal cinsiyet kategorilerine uyum göstermeyen diğer insanları, özellikle de karşı cinsin giysilerini giymeyi yasaklayan yasalar yoluyla cezalandırmak için kullanılmış, bu da bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerini alenen gösterme ve ifade etme haklarını ellerinden almıştır. Aynı yasalar kayıt dışı ekonomide yer alan ve düzenli bir evi olmayan transgender bireyleri orantısız bir biçimde hedef alarak, aylakça dolaşma olarak nitelenen eylemi suç sayan yasaları ayrımcılık gözeterek uygulamak suretiyle, bu bireyleri cezalandırmak için de kullanılmıştır.

10. Ceza hukuku haricinde, LGBTİ bireyler sıklıkla toplum içerisinde görünmez kılınmışlardır. Medeni kanun ve idari eşitlik yasaları hükümleri yürürlüğe girdiğinde, bunlara cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet özellikleri dahil edilmemiştir. LGBTİ bireyler işlerinden atılabilmekte, ailelerinden ayrılabilenekte, evlerinden tahliye edilebilmekte, okullarından çıkartılabilmekte, temel mal ve hizmetlerden yararlanabilmeleri engellenebilmekteydi, ve ayrıca bunlarla ilgili herhangi bir hukuk yolu mevcut değildi. Aynı cinsiyetten olanlara aile bağları kurma hakkı tanınmıyordu ve LGBTİ bireyler kendi kaderlerini tayin ve beden bütünlüğü hakkı gibi temel haklarını bile kabul ettirmek için sıklıkla mücadele vermek zorunda kalıyorlardı.

II. Avrupa’da LGBTİ Bireylerin İnsan Haklarına Saygı Konusunda İlerleme

11. Bu sıkıntılı geçmişle karşılaştırıldığında, ECRI, aynı cinsiyetten bireylerin cinsel ilişkide bulunmalarının tüm üye devletlerde resmen suç olmaktan çıkarılması da dahil olmak üzere, Avrupa Konseyi bölgesi dahilinde bu alanda son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmasını memnunlukla karşılar. Üye devletlerde her ne kadar farklı düzeylerde gerçekleşse de LGBTİ bireylerin insan haklarına daha çok saygı gösterilmesindeki ilerleme Avrupa toplumunun hukuki, siyasi, sosyal ve kültürel, tüm kademelerinde görülmektedir.

12. LGBTİ bireylerle ilgili farkındalığın arttığına ve bu bireylerin daha fazla kabul gördüğüne dair kanıtlar mevcuttur. Özellikle daha genç kuşaklar başta olmak üzere, genel kamu görevlilerinin hem LGBTİ bireyleri etkileyen konularla ilgili bilgi sahibi olma hem de kendi kişisel ve mesleki ağırları içerisinde LGBTİ bireylerle giderek daha fazla temas kurma olasılıkları artmıştır.

13. Örnek vermek gerekirse, 2019 yılında yapılan, Avrupa Birliği Komisyonu’nun Özel Eurobarometer 493 anketinde, o zamanki 28 Avrupa Birliği ülkesinde, cinsel yönelim, eşcinsel evlilik ve eşcinsel ilişkilerin kabul edilmesi konularında eşitlik sağlanmasına olan desteğin giderek arttığı tespit edilmiştir.⁹ Bu yakınlaşma yoluyla birbiriyle aşına olma, LGBTİ bireylerinin etrafındaki dışlama duvarının yıkılmasında önemli bir etmen olmuş ve cinsel yönelimde çeşitlilik, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet özelliklerinin kamuda daha geniş çaplı ele alınması için bir katalizör işlevi görmüştür.

14. Değişmekte olan bu sosyal eğilimlere paralel olarak ve belki de bunların sonucunda, kamu alanında da açıkça LGBTİ olduğunu açıklayan bireyler daha görünür hale gelmişlerdir. Örneğin bir kısmı ülkelerinde devlet başkanı veya hükümet başkanı olarak görev yapmış olanlar da dahil olmak üzere, giderek artan sayıda Avrupalı politikacı kendilerini LGBTİ olarak tanımlamaktadır. LGBTİ temsilcilerin seçilmesinin sembolik öneminin yanı sıra, yerel, bölgesel ve ulusal politikalar oluşturulurken LGBTİ bireylerin seslerinin ve deneyimlerinin de dikkate alınma şansı artmaktadır.

⁸ *Non-binary*, erkek ve dişi şeklindeki toplumsal cinsiyet ikiliğinin dışında kalan toplumsal cinsiyet kimlikleri için kullanılan bir şemsiye terim olarak anlaşılmalıdır. Buna, toplumsal kimliği ne tamamen erkek ne de tamamen dişi olan bireyler, toplumsal kimliği dişi ve erkek bileşiminden oluşan veya bunların ikisinin arasında veya toplumsal cinsiyet kimliğinin ötesinde yer alan bireyler dahildir. Transgender teriminin kullanımına benzer bir biçimde, non-binary şemsiyesi altında yer alan bireyler kendilerini bir veya birden çok çeşitli terimlerle tanımlayabilirler. 17 Sayılı Genel Politika Tavsiye Kararının maksatları dahilinde “transgender” terimi non-binary bireyleri kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır.

⁹ Özel Eurobarometer 493 – *Avrupa’da Ayrımcılık: Yayınlar Raporu* (Avrupa Birliği Komisyonu, 2019), s. 122-127.

15. Son otuz yılda bazı üye devletlerde yasal reformlar bağlamında, LGBTİ bireylerin insan hakları alanında oldukça hızlı değişimler görülmüştür. LGBTİ bireylerin yaşamlarını karartmaya devam eden cezai yasaklamaların olduğu bir konumdan, önemli sayıda üye devletin ayrımcılığa, nefret söylemlerine ve LGBTİ bireylere yönelik nefret kaynaklı şiddet eylemlerine karşı yasal koruma önlemlerini benimsediği bir konuma gelinmiştir.

16. Avrupa'nın dört bir yanında yasal alanda kaydedilen ilerlemelerle, istihdam, sağlık hizmetleri, eğitim ve konut gibi günlük yaşamın geniş bir bölümünde LGBTİ bireylerin yaşamlarında daha büyük bir eşitlik sağlanmıştır.¹⁰ Üye devletlerdeki ayrımcılık karşıtı yasalar transgender bireyleri kapsayacak şekilde giderek genişletilmektedir. Ayrıca, 2023 yılında Avrupa Konseyi bölgesindeki 39 ülkede toplumsal cinsiyetin yasal olarak tanınmasını mümkün kılan uygulamalar da yer almıştır.¹¹

17. LGBTİ bireylerin eşitliği konusunda uzun süredir önemli bir engel oluşturan aile yasaları alanındaysa, 2023 Şubat ayından bu yana Avrupa Konseyi'ne üye 30 devlette eşcinsel çiftler arasındaki ilişkiye bir şekilde yasal statü sağlanmıştır. Ayrıca, bu ülkelerin 19'unda eşcinsel evliliğe izin verilmiştir. Avrupa'da ilk kez 1989 yılında eşlerin partner olarak yaşaması tescil edilmiş, ilk eşcinsel evlilikler is 2001 yılında gerçekleşmiştir. Giderek artan sayıda üye devlet artık LGBTİ bireyleri ebeveyn olarak kabul etmekte ve kendilerine tam ebeveynlik hak ve sorumlulukları vermektedir.

18. Son yıllarda, Avrupa Konseyi Kurumları LGBTİ bireylerin insan haklarının ileriye götürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği konularında Avrupa'da ve daha geniş bir alanda reformlara yol açan bir dizi önemli karar vermiştir. AİHM, eşcinselliği suç kabul eden yasaların ve toplumsal cinsiyetin yasal olarak tanınmasının yasaklanmasıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesine aykırı olduğunu teyit eden, çığır açıcı *Dudgeon/Birleşik Krallık Davası*¹² ve *Goodwin/Birleşik Krallık Davası*,¹³ kararlarından başlamak üzere, LGBTİ bireylerin cinsel yönelimlerine veya toplumsal cinsiyet kimliklerine bakılmaksızın yararlanmaları gereken bir dizi hak belirlemiştir.¹⁴ Bu içtihat aynı zamanda, Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu'nun cinsel ve üreme sağlığı eğitiminde ayrımcılık yapılmasına¹⁵ ve toplumsal cinsiyetin yasal olarak tanınması için ön şart olarak kısırlaştırmanın dayatılmasına¹⁶ ilişkin olarak aldığı önemli kararlarla da güçlendirilmiştir.

19. AİHM'nin, LGBTİ bireylerin başvurularında veya LGBTİ bireylere eşitlik sağlanmasını destekleyen insanlarla ilgili davalarda ortaya koyduğu haklar arasında, aşağılayıcı muameleye karşı koruma, LGBTİ karşıtı nefret söylemine ve şiddet eylemlerine karşı koruma¹⁷ ve bu tür muameleyi etkili bir biçimde soruşturma konusunda pozitif yükümlülük¹⁸ üstlenme, özgürlük ve güvenlik hakkı¹⁹, ifade özgürlüğü hakkı (LGBTİ bireylerin insan haklarının desteklenmesiyle

¹⁰Emek Piyasası Dışında Cinsel Yönelimde Ayrımcılığa Dair Yasa (Avrupa Birliği Yayın Bürosu, 2020); Avrupa'da Trans ve İnterseksüel Bireylerin Eşitlik Hakları – Karşılaştırmalı İnceleme (Avrupa Birliği Yayın Bürosu, 2018).

¹¹ Cinsel Yönelim veya Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıkla Mücadeleye Dair CM/Rec(2010)5 sayılı Bakanlar Komitesi Kararının uygulanması – Avrupa'da Toplumsal Cinsiyetin Yasal Olarak Tanınmasına Dair Tematik Rapor, GT-ADI-SOGI(2022)7, Ayrımcılık Karşıtlığı, Çeşitlilik ve Dahil edicilik Yönlendirme Komitesi (CDADI) – Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Cinsel Yönelim, Toplumsal Cinsiyet Kimliği, Toplumsal Cinsiyetin İfade Edilmesi ve Cinsiyet Özellikleri Çalışma Grubu (GT-ADI-SOGI), 7525/7 sayılı başvuru (AİHM, 22 Ekim 1981).

¹² 28957/95 sayılı başvuru (AİHM, 11 Temmuz 2002).

¹³ *Salgueiro da Silva Mouta/Portekiz Davası*, No. 33290/96 sayılı başvuru (AİHM, 21 Aralık 1999); *İdentoba ve Diğerleri/Gürcistan Davası*, 73235/12 sayılı başvuru (AİHM, 12 Mayıs 2015); Genel olarak bakınız: (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi web sitesi), <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets> adresinde yer alan 'Factsheets' bölümünde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Eşcinsellik: Cezai Veçheler, Cinsel Yönelim Konuları ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği ile ilgili Bilgi Özetleri. Aynı zamanda bakınız: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararların İcrası Bölümünün, LGBTİ bireylerin haklarına dair Tematik Bilgi Özetleri: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7>.

¹⁴ İnsan Haklarının Yasal Olarak Korunmasına Yönelik Uluslararası Merkez (INTERIGHTS)/Hırvatistan Davası, 45/2007 (2009) sayılı başvuru.

¹⁵ Transgender Avrupa ve ILGA-Avrupa/Çek Cumhuriyeti Davası, 117/2015 (2018) sayılı başvuru.

¹⁶ Oganezova/Ermenistan Davası, 71367/12 sayılı başvuru, 72961/12 sayılı başvuru (AİHM, 15 Mayıs 2022).

¹⁷ İdentoba ve Diğerleri/Gürcistan Davası, 73235/12 sayılı başvuru (AİHM, 12 Mayıs 2015).

¹⁸ Örneğin bakınız: OM/Macaristan Davası, 9912/15 sayılı başvuru (AİHM, 5 Temmuz 2016).

ilgili olarak)²⁰, barışçıl toplanma ve örgütlenme hakkı²¹, ve tahkir edici koşullar öne sürülmeksizin toplumsal cinsiyet kimliğinin yasal olarak tanınma hakkı²² gibi haklar yer almaktadır. AİHM, aile hayatının korunması alanında özellikle aktif davranmış ve transgender bireylerin²³ ve eşcinsel çiftlerin²⁴ aile yaşamı sürdürebileceklerini teyit ederek, kiracılığın devamı²⁵, sağlık sigortasına erişim²⁶, oturma izni²⁷ ve evlat edinme²⁸ gibi konularda eşcinsel çiftlere eşit haklardan yararlanma koruması sağlamış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin eşcinsel çiftleri yasal olarak tanıma ve bu bireylere koruma sağlama²⁹ yükümlülüklerini teyit etmiştir.

20. AİHM'nin LGBTİ bireylerin insan haklarını geliştirmeye olan katkıları Avrupa Konseyi dahilindeki diğer kurumlar ve kuruluşlarca da pekiştirilmiştir. Bakanlar Komitesi 2010 yılında Cinsel Yönelim veya Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele tedbirlerine dair CM/Rec(2010)5 sayılı temel Tavsiye Kararını yayınlamıştır. Söz konusu Tavsiye Kararında Bakanlar Komitesi üye devletlere özellikle "cinsel yönelime veya toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadeleye yönelik yasal ve diğer tedbirlerin kabul edilmesini ve etkili bir biçimde uygulanmasını sağlama, lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender bireylerin insan haklarına saygı gösterilmesini temin etme ve bu bireylere karşı hoşgörüyü destekleme" çağrısında bulunmuştur.³⁰

21. Avrupa Konseyi'nin diğer kurumları tarafından da benzer tavsiye kararları kabul edilmiştir. Son yıllarda Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi diğer konuların yanı sıra, transgender³¹ ve interseks bireylere³² eşitlik, cinsel yönelime bakılmaksızın özel ve aile yaşamını sürdürme hakkı³³ ve LGBTİ bireylere karşı yükselen nefret duygularıyla mücadele konularında kararlar yayınlamıştır³⁴.

22. Bu çalışmalar Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin kararlarıyla da pekiştirilmiştir. Bu kararlarda yerel ve bölgesel yönetimlere LGBTİ bireyleri korumaları için³⁵ giderek daha çok çağrıda bulunulmuş ve "ne belirli bir ülkedeki değerlerin (kültürel, geleneksel ve dini) ne de o ülkedeki 'baskın kültürün', nefret söylemlerini veya ayrımcılığın hiçbir türünü - cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık da dahil olmak üzere - haklı göstermek için öne sürülemeyeceği" teyit edilmiştir.³⁶ Ayrıca, bütün İnsan Hakları Komiserleri de, üye ülkelerde insan hakları ile ilgili farkındalığı vurgulamaya ve insan haklarına saygıyı

²⁰ Bayev ve Diğerleri/Rusya Davası, 67667/09 sayılı başvuru (AİHM, 20 Haziran 2017).

²¹ Baçzkowski ve Diğerleri/Polonya Davası, 1543/06 sayılı başvuru (AİHM, 3 Mayıs 2007).

²² AP, Garçon ve Nicot/Fransa Davası, 79885/12 sayılı başvuru (AİHM, 06 Nisan 2017); X ve Y/Romanya Davası, 2145/16 sayılı başvuru (AİHM, 19 Ocak 2021).

²³ X, Y ve Z/Birleşik Krallık Davası, 21830/93 sayılı başvuru (AİHM, 22 Nisan 1997).

²⁴ Schalk ve Kopf/Avusturya Davası, 30141/04 sayılı başvuru (AİHM, 22 Kasım 2010).

²⁵ Karner/Avusturya Davası, 40016/98 sayılı başvuru (AİHM, 24 Temmuz 2003).

²⁶ PB ve JS /Avusturya Davası, 18984/02 sayılı başvuru (AİHM, 22 Ekim 2010).

²⁷ Taddeucci ve McCall/İtalya Davası, 51362/09 sayılı başvuru (AİHM, 30 Haziran 2016).

²⁸ X ve Diğerleri /Avusturya Davası, 19010/07 sayılı başvuru (AİHM, 19 Şubat 2013). Transgender ebeveynin haklarıyla ilgili olarak bakınız: AM ve Diğerleri/Rusya Davası, 47220/19 sayılı başvuru (AİHM, 06 Temmuz 2021).

²⁹ Oliari ve Diğerleri /İtalya Davası, 18766/11 ve 36030/11 sayılı başvurular (AİHM, 21 Temmuz 2015); Fedotova ve Diğerleri/Rusya Davası, 40792/10, 30538/14 ve 43439/14 sayılı başvurular (AİHM, 17 Ocak 2023); Buhuceanu ve Diğerleri/Romanya Davası, 20081/19 ve 20 sayılı başvurular (AİHM, 23 Mayıs 2023).

³⁰ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye Kararı, (2).

³¹ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin Avrupa'daki transgender bireylere karşı ayrımcılıkla ilgili 2048 (2015) sayılı Kararı. Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 22 Nisan 2015'te kabul edilmiştir (15. Oturum).

³² Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin interseksüel bireylerin insan haklarını destekleme ve bu insanlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik 2191 (2017) sayılı Kararı. Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 12 Ekim 2017'de kabul edilmiştir (35. Oturum).

³³ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinin Özel Yaşam ve Aile Yaşamı: Cinsel Yönelime Bakılmaksızın Eşitliğin Sağlanmasına Dair, 2239 (2018) sayılı Kararı. Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 10 Ekim 2018'de kabul edilmiştir (3. Oturum).

³⁴ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin Avrupa'da LGBTİ bireylere karşı giderek yükselen nefretle mücadele edilmesine dair, 2417 (2022) sayılı Kararı. Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 25 Ocak 2022'de kabul edilmiştir (3. Oturum).

³⁵ Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin, lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender bireylerin (LGBTİ) haklarının teminat altına alınması: Avrupa şehirlerinin ve bölgelerinin bir sorumluluğu konulu, 380(2015) sayılı Kararı. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin, giderek artan LGBTİ karşıtı nefret söylemi ve bu bireylere yönelik ayrımcılık bağlamında, LGBTİ bireylerin korunması: Yerel ve Bölgesel Yönetimlerin Rolü konulu, 470(2021) sayılı Karar.

³⁶ Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin, Lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender bireylerin (LGBTİ) haklarının teminat altına alınması: Avrupa şehirlerinin ve bölgelerinin bir sorumluluğu konulu, 380(2015) sayılı Kararı, (2). Aynı sav AİHM tarafından Beizaras ve Levickas/Litvanya Davasında, 41288/15 sayılı başvuru (AİHM, 14 Ocak 2020) kullanılmıştır.

desteklemeye yönelik görev ve sorumlulukları kapsamında, insan haklarının korunmasının Avrupa'daki LGBTİ bireyler açısından nasıl uygulanacağını izah edilmesinde, üye devletlerin LGBTİ bireyleri kapsayan politikaları benimsemelerinde ve hak ihlalleri olduğunda bunları tespit etmelerine yardımcı olunmasında önemli bir rol oynamışlar ve bunu ülke ziyaretlerine ilişkin raporlarla, insan hakları konusundaki açıklamalarıyla ve Konuya Özgü Bilgilendirme Yazıları ile gerçekleştirmişlerdir³⁷. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) özellikle de cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğiyle ilgili bilgilere erişimde kısıtlamalar olması veya bu bilgilerin sansürlenmesi gibi durumlarda LGBTİ bireylerin haklarının savunulması hususunda daha sağlam bir duruş benimsemiştir.³⁸

III. Avrupa Konseyi Bölgesinde LGBTİ Bireylerin İnsan Hakları Önündeki Süregelen Güçlükler

23. ECRI bu önemli ilerlemeleri memnuniyetle karşılarken, aynı zamanda pek çok ciddi sorunun sürmekte olduğunu teyit eder. Bu konuda kaydedilen ilerleme örneklerinin yanı sıra , Avrupa'da LGBTİ bireylerin insan haklarının önünde süregelen çok yönlü sorunlar olmuş, bunlar LGBTİ bireylerin sosyal ortama katılımlarını, yasal korumaya sahip olmalarını ve yaşamın tüm katmanlarında yer almalarını sınırlamıştır.

24. ECRI, LGBTİ bireylere yönelik yeni veya geliştirilmekte olan hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık kaynaklarının belirlenmesinin, bunlarla ilgili planlamanın yapılmasının ve bunlarla mücadele edilmesinin önemini kabul etmektedir. Örneğin, teknolojik ilerleme LGBTİ bireylerin insan haklarından yararlanmalarını ve sosyal yaşama katılımlarını iyileştirme potansiyeline sahip olmakla birlikte, yüz tanıma ve algoritmik sistemlerin yanı sıra, yapay zekâ gibi bazı teknoloji yöntemleri aynı zamanda LGBTİ bireylerin mahremiyetini, güvenliğini ve eşitlik hakkını tehlikeye atabilir.

Güvenilir Verilerin Bulunmaması ve Yeterli Politikaların Olmaması

25. Avrupa Konseyi bölgesi dahilinde LGBTİ bireylerin yaygınlığı, kişisel durumları (örneğin sağlık durumları, ekonomik ve eğitim durumları), interseksüel özellikleri ve deneyimleriyle ilgili veriler eksiktir. Söz konusu veri eksikliği özellikle de lezbiyen, biseksüel, transgender ve interseks kadınlarla ilgili olarak dikkat çekicidir. Bu durum cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet özellikleri konusunda bilgi toplama hususunda kamu görevlilerinin ilgisizliğinden ve/veya , bazı LGBTİ bireylerin statülerini üçüncü taraflara (yetkili konumdaki bireyler de dahil olmak üzere) açıklamaya ilişkin korkularından kaynaklanıyor olabilir. Her ne kadar mevcut veriler Avrupa'nın dört bir yanındaki LGBTİ bireylerle ilgili önemli sorunlara işaret etse de LGBTİ bireylerle ilgili sistematik ve güvenilir bilgiler toplanmasına ilişkin boşluklar, gerek LGBTİ karşıtı ayrımcılığı önlemede gerekse de LGBTİ bireylerin insan haklarından faydalanmalarını destekleyecek uygun tedbirlerin oluşturulmasında güçlükleri artırmaktadır.

26. Örneğin Roman ve Gezgini toplulukları gibi, farklı ayrımcılık türlerinin kesişme alanlarında ayrımcılık mağduru olanları da kapsayacak şekilde, LGBTİ bireylerin yaşam deneyimleri ve karşı karşıya oldukları güçlükler, tutarlı ve kanıta dayalı bir anlayışla ele alınmadıkça, politika üretenler toplumun bu büyük çeşitlilik içeren kesiminin gerçek ihtiyaçlarını tespit etmede ve bunlara etkili biçimde odaklanmada yeterli donanıma sahip olamayacaklardır. Bunun sonucunda da büyük olasılıkla, belirli kalıp yargılara ya da varsayımlara dayalı politikalar benimsenecektir. İşe alımlarda ve veri erişimine yönelik

³⁷ Örneğin bakınız: *İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği*, CommDH/IssuePaper(2009), (Avrupa Konseyi Yayınları, 2009); *Avrupa'da cinsel yönelime ve toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık*, 2. Baskı, (Avrupa Konseyi Yayınları, 2011); *İnsan Hakları ve İnterseksüel Bireyler – Tematik Bilgi Özeti* (Avrupa Konseyi Yayınları, 2015)

³⁸ Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun, Çocukların korunması amacıyla bazı yasalarda değişiklik yapan LXXIX sayılı Yasanın Uluslararası İnsan Hakları Standartlarına uyumu ile ilgili Macaristan Görüş Belgesi, 129. Genel Kurulda kabul edilen (Venedik/online, 10-11 Aralık 2021)1059 / 2021 CDL-AD(2021)050 sayılı Görüş Belgesi. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun, Bazı Avrupa Konseyi üyesi Devletlerde yürürlüğe giren yeni yasanın ışığında, Sözde 'Eşcinsellik Propagandası'nın Yasaklanmasına dair Görüş Belgesi, 95. Genel Kurulda kabul edilen (Venedik/online, 14-15 Haziran 2013) 707 / 2012 CDL-AD(2013)022 sayılı Görüş Belgesi.

sorunlar dolayısıyla mevcut yerel, bölgesel ve ulusal veriler içerisinde yeterli oranda temsil edilmeyen veya olduğundan düşük oranda temsil edilen lezbiyen, biseksüel, transgender ve interseksüel kadınlar açısından bu risk daha da artacaktır. Ayrıca, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet özelliklerine ilişkin kapsamlı verilerin olmaması nedeniyle, muhaliflerin LGBTİ bireylerin insan haklarını marjinal sorunlar olarak görmezden gelmeleri giderek kolaylaşacaktır. ECRI bu konudaki veri noksanlığının LGBTİ bireylerin hoşgörüsüzlük, şiddet ve diğer istismar türlerine maruz kalmadıkları anlamına gelmeyeceğini bir kez daha vurgular.

27. Görünürlük ve güvenilir veriler özellikle interseksüel bireyler açısından acil bir konudur. Bu konuda giderek artan savunuculuk girişimleri ve resmi kınamaya rağmen, interseksüel çocukların kendilerinden bilgilendirilmiş onamları alınmaksızın ve ilgili bireylerin veya bu bireylerin ebeveyninin veya vasilerinin üzerindeki muhtemel fiziksel ve zihinsel etkilerle ilgili yeterli bilgi olmaksızın, interseksüel çocuklar üzerinde yapılan tedavi dışı ya da sözde “cinsiyet normalleştirme” girişimlerinin önlenmesine yönelik çabalar sınırlı düzeyde kalmıştır.³⁹ Her ne kadar bazı üye devletler bu müdahaleleri yasaklamaya veya sınırlamaya yönelik tedbirleri yürürlüğe sokmuşlarsa da, söz konusu uygulamayla ilgili genelde yeterli araştırma olmadığı gibi, bu müdahalelere sıklıkla yerel tıbbi kurumların ve münferit doktorların takdirine ve düzenlemelerine göre karar verilmektedir. Söz konusu sözde ‘normalleştirme’ uygulamaları – örneğin ebeveynin endişeleri, estetik tercihler veya ileriye yönelik toplumsal damgalanma gibi sosyal nedenlerle⁴⁰ -- ve geçerli tedavi edici gerekçe olmaksızın gerçekleştirildiğinde, çok açık bir insan hakları ihlali oluşturmaktadır.⁴¹ Söz konusu müdahaleler interseksüel bireyler için, kısırlaştırma, çok ağır yara izi bırakma, cinsel işlev kaybı, ruhsal travma ve kapsamlı müteakip tedavi gereksinimi gibi, yaşam boyu sürebilecek sonuçlara yol açabilir.⁴² Gereksiz ve istem dışı tıbbi müdahaleler insan onuru, bedensel bütünlük ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye karşı korunma hakkı gibi konularda ciddi endişeleri beraberinde getirmektedir.⁴³

28. Daha genel olarak, yapılan anketlerden anlaşılmaktadır ki, üye devletlerin LGBTİ bireylerin emniyet ve eşitliğine yönelik politikaları benimsedikleri durumlarda bile, ilgili topluluklar yüksek oranlarda şiddete ve ayrımcılığa maruz kalmaya devam edebilmektedirler. Örneğin o dönemde Avrupa Birliği üyesi olan 28 ülkede, ayrıca Sırbistan ve Kuzey Makedonya’da yapılan bir ankete göre, ankete katılanların %38’i LGBTİ oldukları için geçtiğimiz yıl tacize maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Aynı araştırmada, ankete katılanların %21’i LGBTİ oldukları için işyerinde kendilerine ayrımcılık yapıldığını hissettiklerini ve %37’si de iş yerlerinin dışında da benzer şekilde ayrımcılığa uğradıkları duygusuna kapıldıklarını belirtmişlerdir.⁴⁴ Bu bulgular, yasal girişimlerin muhtemel sınırlarını ortaya koymakta olup, Avrupa’da önemli sayıda LGBTİ bireyin mevcut koruma düzeylerine rağmen, eşitsizlik, risk ve şiddet ortamında yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.⁴⁵

³⁹ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nin interseksüel bireylerin insan haklarının desteklenmesine ve bu bireylere karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına dair 2191 (2017) sayılı Karar, Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 12 Ekim 2017 tarihinde (35. Oturum) kabul edilmiştir;

⁴⁰ Genel olarak bakınız: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nin İnterseksüel Bireylerin İnsan Haklarının Desteklenmesine ve Bu Bireylere Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair 2191 (2017) sayılı Karar, Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 12 Ekim 2017 tarihinde (35. Oturum) kabul edilmiştir.

⁴¹ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, *İnsan Hakları ve İnterseksüel Bireyler – Bilgi Özeti* (Avrupa Konseyi Yayınları, 2015)

⁴² Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi’nin interseksüel bireylerin insan haklarının desteklenmesine ve bu bireylere karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına dair 2191 (2017) sayılı Karar, Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 12 Ekim 2017 tarihinde (35. Oturum) kabul edilmiştir.

⁴³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *M/Fransa Davası*, Başvuru No. 42821/18 (AİHM, 19 Mayıs 2022); İşkence ve diğer insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma Özel Raportörü, *İşkence ve diğer insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma Özel Raportörünün Raporu*, BM Doc. No. A/HRC/31/57 (5 Ocak 2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi henüz sözde ‘normalleştirici’ müdahalelerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygunluğu konusunda bir karar vermemiştir. Bununla birlikte, AİHM’nin nihayetinde kabul edilebilir bulmadığı bir başvuruda, AİHM’nin *M/Fransa Davasında*, Başvuru No. 42821/18 (AİHM, 19 Mayıs 2022), bu müdahaleleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesi bağlamında nasıl ele aldığına bakınız.

⁴⁴ Avrupa Birliği Temel Haklar Kurulu, EU-LGBTI: LGBTI bireylere eşitlik sağlanması önündeki uzun yol, Lüksemburg, Avrupa Birliği Yayın Bürosu (2020).

⁴⁵ Örneğin bakınız: Marie-Anne Valfort, *OECD ülkelerinde LGBTİ: Bir İnceleme*, OECD Sosyal İstihdam ve Göç Çalışma Belgeleri, No. 198 (2017, OECD Yayınları, Paris); Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, Eşitlik ve Ayrımcılığın Önlenmesi Komisyonu, Avrupa’da LGBTI bireylere karşı yükselen nefretle mücadele (Doc. No. 15425, 17 Aralık 2021); Avrupa Konseyi Parlamenter

Kapsayıcı Eğitim Alanında Daha Kararlı Girişimlere İhtiyaç Duyulması

29. Cinsel eğilim, toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet özelliklerinin veya aile biçimlerindeki çeşitlilik gibi konuların eğitimin tüm kademelerini ilgilendiren politikalara ve uygulamalara dahil edilmemiş olması LGBTİ öğrencileri⁴⁶ önemli ölçüde etkilemektedir. Toplumsal cinsiyete ve cinselliğe yönelik duyarlı, yaş gurubuna uygun ve açık bir yaklaşım, LGBTİ öğrencilere karşı saygıyı yaygınlaştırabilir ve zorbalık, taciz, ayrımcılık ve şiddet kültürlerini engelleyebilir. Buna karşılık, sessiz kalmaya veya toplumsal damgalamaya dayalı eğitim politikaları LGBTİ öğrencilerin marjinalleştirilmesini güçlendirerek LGBTİ karşıtı önyargıları meşrulaştırabilir.⁴⁷ Böyle ortamlar yoğun ve kronik strese neden olarak LGBTİ öğrencilerin fiziksel ve zihinsel sağlığı ve esenliği üzerinde olumsuz etki yaratırlar.

30. Pek çok Avrupa ülkesinde gerek bu konudaki resmi yasaklamalar gerekse yetkililerin müphem yaklaşımı nedeniyle, müfredat programlarında LGBTİ bireylere ve farklı aile biçimlerine pek değinilmemektedir. Bilinçli olsun veya olmasın, kapsamlı ilişkiler ve cinsellik eğitimi dahil olmak üzere, yaş grubuna uygun, kapsayıcı eğitim imkanlarının bulunmayışı, sosyal tecridi güçlendirmekte ve LGBTİ öğrencilerin akranlarından farklı bireyler olarak görünmelerine neden olmaktadır.⁴⁸ Avrupa'nın dört bir yanında LGBTİ öğrenciler, çoğu kez cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet özellikleri ile ilgili cehalet ve yanlış anlamalar nedeniyle zorbaca davranışlara, şiddete ve tacize karşı özellikle hassas bir konumdadırlar.⁴⁹ Kapsayıcı eğitim böyle yanlış anlamaları önlemede önemli bir etkidir. Öğrencileri saygı, açıklık ve kapsayıcılık düşüncelerini öğrenme fırsatından mahrum etmek, daha çok zorbalığa ve tacize yol açar.

Eşcinsel Çiftlerin ve LGBTİ Aile Bağlarının Resmen Tanınmaması ve Korunmaması

31. Son yıllarda sağlanan kayda değer ilerlemelere rağmen, hala bir dizi Avrupa Konseyi üyesi devlette LGBTİ aile bağları resmen tanınmamakta veya korunmamaktadır. Bu ülkelerde evlenme, tescilli ortak yaşam veya aynı yerde ikamet etme dahil olmak üzere eşcinsel çiftler arasındaki ilişkiler yasal statüden yoksundur. LGBTİ bireyler aynı zamanda belli bir üye devlette resmen kabul edilen eşcinsel ilişkilerinin bir başka Avrupa ülkesine taşındıklarında yasal olarak tanınmadığı durumlarla karşılaşabilmektedirler.⁵⁰ Yasal olarak tanınmama, uygulamada eşcinsel çiftleri sosyal ve mali kırılmalığa maruz bırakmakta, eşler en temel sosyal haklara erişim sağlayamamakta ve en yakın akrabalarını belirleme gibi önemli kararları alma hakkından yararlanamamanın yanı sıra, acil sağlık hizmetleriyle ilgili seçimler de yapamamaktadırlar.

32. LGBTİ bireyler aynı zamanda çocuklarıyla ilgili çok az korumaya da sahip olabilmektedirler. Evlat edinme ve yardımla üreme gibi, aile kurmaya yönelik bütün resmi yollardan dışlanan bu LGBTİ bireyler, özellikle de çocuğun biyolojik ebeveyni olmayan bireyler, mevcut aile birimleri ile ilgili güvenceden yoksundurlar ve bu bireyler etkili hukuk yolu olmaksızın çocuklarına erişimden mahrum edilebilmektedirler. Bu da çocukların aile

Meclisinin Avrupa'da LGBTİ bireylere karşı giderek yükselen nefretle mücadele edilmesine dair, 2417 (2022) sayılı Kararı. Karar metni Parlamento Meclisi tarafından 25 Ocak 2022'de kabul edilmiştir (3. Oturum).

⁴⁶ 17 Sayılı Genel Politika Karar Tasarısı maksatlarıyla, ECRI farklı bağlamlardaki öğrenciler arasında önemli farklılıkların mevcut olduğunu ve bu bağlamların öğrencilerin LGBTİ-fobik ayrımcılığı ve hoşgörüsüzlüğü nasıl deneyimleyeceklerini şekillendireceğini teyit etmekle birlikte, "LGBTİ öğrenciler" deyimini, okul öncesi ve anaokulu eğitimi görenlerin yanı sıra, yerine göre, LGBTİ ebeveyni olan çocuklar dahil olmak üzere, tüm LGBTİ öğrencileri kapsayacak şekilde kullanmaktadır.

⁴⁷ Okulda Güvende: Eğitim Sektörünün Avrupa'da Cinsel Yönelim, Toplumsal Cinsiyet Kimliği/İfadesi veya Cinsiyet Özelliklerine Dayalı Şiddete Karşı Cevapları (Avrupa Konseyi, 2018), s. 37-39. Aynı zamanda bakınız: Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, İnsan Hakları Yorumu, 'Kapsamlı cinsellik eğitimi çocukları korur ve daha güvenli, dahil edici bir toplumun inşasına yardımcı olur' (21 Temmuz 2020).

⁴⁸ Bakınız: UNESCO, Cinsiyet Eğitimiyle İlgili Teknik Rehberlik: Kanıttan Esinlenen Bir Yaklaşım (UNESCO, 2018) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/4823/pf0000260770>.

⁴⁹ Okulda güvende: Eğitim sektörünün Avrupa'da cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği/İfadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı şiddete karşı cevapları (Avrupa Konseyi, 2018), s. 22-24.

⁵⁰ Bakınız örneğin: 5 Haziran 2018 tarihli Coman, C673/16, EU:C:2018:385; Kararı; Relu-Adrian Coman ve Diğerleri/Romanya, 2663/21 sayılı başvuru (AIHM, 9 Şubat 2021'de iletilmiştir).

yaşamından yararlanma hakkıyla ilgili olumsuz sonuçlar doğurur. LGBTİ ebeveyn aynı zamanda başka bir üye devlette söz konusu statüleri geçerli bir biçimde oluşturulmuşsa bile, bir dizi üye devlette ebeveyn olarak yasal statülerinden mahrum bırakılabilmektedir.⁵¹

33. Bazı üye devletler şimdi de daha önce kabul edilmiş ve LGBTİ bireylerin insan haklarını tanıyan kanunları yürürlükten kaldırmakta veya bunları uygulamamaktadır. Aile hayatında ve kanunun diğer alanlarında görülen bu geriye gidiş, LGBTİ bireylerin güvenlik ve eşitliğini fiilen azaltmaktadır.⁵² Ulusal yargı yetkilerinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince veya Avrupa Birliği Adalet Divanınca talep edilmesine rağmen, birlikte yaşam hakları⁵³, ebeveynlik hakları⁵⁴ ve LGBTİ kimliklerini özgürce ifade etme hakları⁵⁵ gibi temel koruma yöntemlerini uygulamayı reddettiklerine dair kanıtlar giderek artmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin Yasal Olarak Tanınmaması ve Transgender Bireylerin Korunmaması

34. Toplumsal cinsiyet kimliğinin yasal olarak kazanılması hakkı gibi, özellikle de transgender toplulukları kapsamaya yönelik yasal koruma olanaklarına erişim, bir dizi Avrupa ülkesinde bireylerin tahkir edici veya girişimsel ön koşullara uymasına bağlı olarak sağlanmaktadır.⁵⁶ Temel haklara erişim için öne sürülen bu ön koşullar, ilgili yargı yetki alanına bağlı olmak üzere, çok çeşitli şekillerde olabilir. Bunlar arasında istenmeyen tıbbi tedaviyi veya ameliyatı kabul etmek, mevcut evlilikleri boşanma yoluyla sonlandırmak veya büyük paralar ödemek sayılabilir. Söz konusu koşullar insan haklarından yararlanmak isteyen pek çok transgender bireyin önünde aşılması engeller oluşturmaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyetin yasal olarak kabul edilmesinin genel destek görmesine rağmen, bir dizi Avrupa ülkesinde bu temel insan hakkına karşı kamuoyunun sertleştiğine dair kanıtlar mevcuttur.⁵⁷

İnterseksüel Bireylerin Yasal Güvencelerden Yoksun Olmaları

35. İnterseksüel bireylere yönelik resmi koruma olanaklarının olmayışı özellikle akut bir sorundur. ‘Cinsiyet özelliklerini’ eşitlik ve ayrımcılığı önleme kanunlarının yanı sıra, nefret söylemleriyle ve nefret suçlarıyla mücadele kanunlarına da birer gerekçe olarak dahil ederek, interseksüel bireylere açık ve net bir koruma sağlayan az sayıda Avrupa ülkesi mevcuttur. Diğer yargı yetki alanlarına bakıldığında ise, yerel mahkemelerin ‘cinsiyet’ veya toplumsal cinsiyet’ alanında sağlanan mevcut korumayı, interseksüel bireylere yönelik farklı muameleyi de kapsayan bir koruma olarak yorumlayıp yorumlamayacakları ucu açık bir sorudur. Bu durum, Avrupa’nın dört bir yanındaki interseksüel bireylerin içinde bulundukları kırılganlığı daha da ağırlaştırmaktadır.⁵⁸

Çocuk Hakları ve LGBTİ Bireylerin Dönüştürülme Uygulamalarına Maruz Kalmaları

36. Kaygı verici bir diğer konu da gerek LGBTİ çocukların gerekse de LGBTİ ebeveyni veya vasisi olan çocukların korunmasıdır.⁵⁹ Bu çocuklar ve ergenler, LGBTİ bireyleri kapsayan

⁵¹ 14 Aralık 2021 tarihli Karar, V.M.A., C490/20, EU:C:2021:1008. Aynı zamanda bakınız: Alina Tryfonidou ve Robert Wintemute, *AB’de Gökkuşaklı Ailelerinin Serbest Dolaşımı önündeki Engeller: PETİ Komitesinin talep ettiği Çalışma* (Avrupa Birliği, 2021).

⁵² Örneğin bakınız: Torba Yasa T/9934 (Mayıs 2020), Madde 3, Macaristan; Bulgaristan Anayasa Mahkemesi, Anayasa dosya No. 3/2018, 13 Sayılı Karar (27 Temmuz 2018); 301/1995 Sayılı Yasa Taslağı (Mart 2023), Slovakya.

⁵³ Relu-Adrian Coman ve Diğerleri/Romanya Davası, Başvuru No. 2663/21 (AİHM, 9 Şubat 2021’de iletilmiştir); 5 Haziran 2018 tarihli Coman Kararı, C673/16, EU:C:2018:385.

⁵⁴ 14 Aralık 2021 tarihli Karar, V.M.A., C490/20, EU:C:2021:1008.

⁵⁵ Bayev ve Diğerleri/Rusya Davası, 67667/09 sayılı başvuru (AİHM, 20 Haziran 2017).

⁵⁶ *İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği*, CommDH/IssuePaper(2009), (Avrupa Konseyi Yayınları, 2009); *Cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadelede dair CM/Rec(2010)5 sayılı Bakanlar Komitesi Kararının uygulanması – Avrupa’da Toplumsal Cinsiyetin Yasal Olarak Tanınmasına dair Tematik Rapor*, doc. GT-ADI-SOGI(2022)7, CDADI, GT-ADI-SOGI.

⁵⁷ *Özel Eurobarometer 493 – Avrupa’da Ayrımcılık: Yayınlar Raporu* (Avrupa Birliği Komisyonu, 2019), s. 128-131.

⁵⁸ *Avrupa’da Transgender ve İnterseksüel Bireyler Eşitlik Hakları – Karşılaştırmalı Bir Analiz* (Avrupa Birliği Yayınlar Bürosu, 2018); *İnsan Hakları ve İnterseksüel Bireyler – Bilgi Özeti* (Avrupa Konseyi Yayınları, 2015). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2022 yılında yapılan başvuruyu kabul edilebilirlik temelinde reddederken, interseksüel çocukların ve genç bireylerin bedensel bütünlüğünü açılacak uygun bir davada koruyabileceğine işaret etmiştir. Bakınız: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *M/Fransa Davası*, Başvuru No. 42821/18 (AİHMR, 19 Mayıs 2022).

⁵⁹ Örneğin bakınız: Avrupa Konseyi, *Çocuk Haklarına Yönelik Avrupa Konseyi Stratejisi* (2022-2027) (Avrupa Konseyi, 2022), s. 23.

kanunların kısmen veya tamamen dışında kalabilmekte ve bunların ihtiyaçları ve istekleri çoğu kez yetişkinlerin ön yargılarına ve yanlı bakış açılarına tabi olabilmektedir. Bu durum, çocukları ilgilendiren tüm eylemlerde, çocuğun yüksek yararının birinci derecede dikkate alınması gerektiğini öngören temel insan hakları ilkesiyle çelişmektedir.⁶⁰

37. LGBTİ gençler dönüştürme uygulamaları karşısında özellikle kırılgan konumdadırlar. Zaman zaman sözde “tedaviler” olarak anılan son derece gayri ahlaki müdahalelerle bireylerin cinsel yönelimlerinin ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerinin değiştirildiği öne sürülmektedir. Dönüştürme uygulamaları çeşitli hareket tarzlarını içerebilir ve bunlara fiziksel, duygusal veya psikolojik kötü muamele de dahildir ve bu girişimler yetişkin LGBTİ bireylere yönelik de olabilir. Dönüştürme uygulamaları insan hakları savunucuları tarafından kınanmaktadır⁶¹ ve giderek artan sayıda Avrupa ülkesinde yasaklanmıştır.⁶² İddia edilen amaçlarına ulaşmada etkisiz olsalar da dönüştürme uygulamalarının LGBTİ bireylerin zihinsel ve fiziksel esenliği üzerinde yaşam boyu sürecek olumsuz etkileri olabilir. Söz konusu uygulamalar LGBTİ bireylerin insanlık dışı muameleye uğramadan onurlu yaşama haklarını baltalamaktadır.

LGBTİ İltica Taleplerinin Uygun Olmayan Bir Biçimde Ele Alınması

38. İltica ve mülteci yasaları kapsamında LGBTİ bireylerin sağlam gerekçeli bir zulüm veya kötü muameleye maruz kalma korkusu iltica uygulaması için geçerli bir neden olarak kabul edilmektedir.⁶³ Bununla birlikte, bu durumun kabul edildiği ülkelerde bile, cinsel yönelimlerinin ne derece ‘inanılır’ olduğunu belirlemek üzere, bireylerin tahkir edici değerlendirmelere tabi tutulduğuna dair kanıtlar mevcuttur.⁶⁴ Bunlar arasında, aşağıdakilerle sınırlı kalmayıp, bireyin özeline giren sorgulama uygulamaları, psikolojik testler ve bireyin başlangıçta zulme uğramasının arkasındaki LGBTİ-fobik nedenleri başlangıçta belirtmemesi halinde yapılan abartılı çıkarımlar yer almaktadır. Bu tür değerlendirmeler bireyi aşağılayan değerlendirmeler olup, ‘ırk’, etnik ya da milli köken, vatandaşlık ve din temelinde birbiriyle kesişen ayrımcılık türlerine zaten maruz kalan LGBTİ bireyler üzerinde orantısız bir etki yaratmaktadır. Avrupa Konseyi bölgesi dahilinde LGBTİ mülteciler ve sığınmacılar, güvenli olmayan kalacak yer, gerekli tıbbi bakıma sınırlı erişim ve tam yasal tanınmayı elde etme önündeki engeller gibi sığınma süreçlerinin dışında da ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle karşı karşıya kalabilmektedirler.

39. ECRI, LGBTİ bireyleri mülteci olarak kabul eden devletlerde bile bazı durumlarda hala zulüm veya kötü muamele riskinin mevcut olduğunu gözlemlemektedir. Örneğin, LGBTİ bireylere karşı yasaların ya da yaptırımların olduğu ancak genelde bunların uygulanmadığı ülkelerde, LGBTİ bireyin böyle bir ülkeye geri dönmesi halinde hala zarar görme riski olabilir. Bu da LGBTİ sığınmacıların ve mültecilerin münferit koşullarının dikkatle alınması ihtiyacının yanı sıra, bu bireylerin insan haklarına saygı gösterilmesi ve geri göndermeme ilkesi dahil olmak üzere, ayrımcılığa, zulme ve kötü muameleye karşı güvence altına alınması ihtiyacının da önemini vurgulamaktadır.

Giderek Artan LGBTİ Karşıtı Nefret Söylemleri ve Sözde Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Kampanyalar

40. Son yıllarda çeşitli üye devletlerde, sözde ‘LGBTİ ideolojisine’ ve ‘toplumsal cinsiyet

⁶⁰ Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Madde 3(1).

⁶¹ Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı şiddete ve ayrımcılığa karşı korumaya dair Bağımsız Uzman Raporu, *Sözde “dönüştürme tedavisi uygulamaları”*, BM Doc. No. A/HRC/44/53 (1 Mayıs 2020). Aynı zamanda bakınız: Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, açık <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/nothing-to-cure-putting-an-end-to-so-called-conversion-therapies-for-lgbt-people>.

⁶² Örneğin bakınız: *Dönüştürme ‘tedavilerinin’ yasaklanması. Seçili AB Üye Devletlerinde durum*, Avrupa Parlamentosu Brifingi (Avrupa Birliği, 2022).

⁶³ CM/Rec(2010)5 sayılı Bakanlar Komitesi Kararı, s. 42-44. Aynı zamanda bakınız: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri, ‘9 Sayılı Uluslararası Koruma Rehberi: 1951 Sözleşmesinin 1A(2) Maddesi ve/veya bu Sözleşmenin Mültecilerin Statüsüne dair 1967 Protokolü bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Toplumsal Cinsiyet Kimliğine dayalı Mülteci Statüsü Talepleri’ HCR/GIP/12/09 (UNHRC) (23 Ekim 2012).

⁶⁴ 2 Aralık 2014 tarihli, *A, B ve C/Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie Davası* Kararı, C148/13 ila C150/13, EU:C:2014:2406; 25 Ocak 2018 tarihli, *F/Bevondorlasi es Allampolgarsagi Hivatal Davası* Kararı, C473/16, EU:C:2018:36. Aynı zamanda bakınız: Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, ‘Avrupa’daki LGBTİ sığınmacılarının korunmasının iyileştirilmesi için açık fikirlere ihtiyaç vardır’ (Avrupa Konseyi, 11 Ekim 2018).

ideolojisine' karşı, özellikle de internet üzerinden, siyasi ve diğer tür kamusal söylemlerinin arttığı gözlemlenmiştir.⁶⁵ LGBTİ haklarına karşı çıkan 'toplumsal cinsiyet' hareketleri, üreme konusunda daha fazla özgürlük de dahil olmak üzere, kadın hakları kampanyalarına da sıklıkla karşı çıkmaktadırlar. Bu hareketler çoğu kez, kadın haklarını ve LGBTİ bireylerin haklarını korumanın ve ileriye götürmenin milli kimliği, din özgürlüğünü ve geleneksel aile değerlerini baltaladığı şeklindeki temelsiz iddialara dayanmaktadır.⁶⁶ Toplumsal cinsiyet karşıtı ve LGBTİ karşıtı söylemler aynı zamanda yanlış bir biçimde, LGBTİ bireylerin ve özellikle de transgender bireylerin insan haklarının, kadınların ve çocukların haklarına yönelik tehditler veya riskler oluşturduğunu da öne sürebilirler. Avrupa'nın dört bir yanında toplumsal cinsiyet karşıtı kampanyalar, LGBTİ bireylere ve özellikle de transgender bireylere karşı hoşgörüsüz veya nefret dolu olarak nitelenebilecek ifadeler de dahil olmak üzere, kamuya açık galeyana getirici konuşmalara yol açmıştır. Bazı üye devletlerde toplumsal cinsiyet karşıtı ifadeler, infial duygularını cesaretlendirmek ve kendilerini geleneksel değerlerin savunucuları olarak göstermek isteyen yerel politikacılarca da benimsenmiştir.

41. Toplumsal cinsiyet karşıtı söylemlere iktidardaki siyasi partilerce ve siyasilerce kucak açıldığında, LGBTİ bireylerle ilgili önyargılı görüşler genel kamuoyunda sıklıkla daha da ağırlık kazanır, çünkü bu konuşmalar resmi destek gören açıklamalar olarak algılanır. Kabul edilen yasalar LGBTİ bireyleri ve bunların haklarını büyük ölçüde etkilediğinde ya da LGBTİ bireylerle ilgili bilgilerin kamu kurumlarında veya kamusal ortamlarda dolaşımını yasakladığında, LGBTİ karşıtı tutumlar daha yerleşik hale gelir. Bu tür yasalar ve tedbirler sadece ilgili bireyleri etkilemekle kalmaz, aynı zamanda LGBTİ sivil toplum kuruluşlarının insanlara erişim ve kamu farkındalığını artırma çabalarında kendilerini giderek daha çok sindirilmiş ve kısıtlanmış hissettikleri, boğucu bir iklim oluşturur.

LGBTİ Karşıtı Söylemlerle ve Nefret Kaynaklı Şiddet Eylemleriyle İlgili Hesap Verebilirliğin Mevcut Olmaması

42. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin⁶⁷ ele aldığı bazı davalar da dahil olmak üzere, bazı üye devletlerde LGBTİ bireylere karşı düşmanca tutumlar olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Bu durum özellikle de LGBTİ bireylerin cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özellikleri ile ilgili bilgileri açık olarak ifade etme, bunlar hakkında konuşma veya bu bilgileri yaymaya ilişkin kısıtlamalarla ilgili olarak, sözde 'Gey Propaganda karşıtı' yasalar vasıtasıyla barışçıl toplanma hakkına getirilen sınırlamalarla ortaya konmaktadır.⁶⁸ Avrupa'da ulusal veya diğer yetkililerin LGBTİ bireyleri ve grupları, şiddet eylemlerine ve özellikle de internet üzerinden gerçekleştirilen ve şiddeti teşvik eder nitelikteki nefret söylemleri dahil olmak üzere, nefret suçlarına karşı korumadıklarına veya bu suçlar LGBTİ bireylerin toplanma veya ifade özgürlüğü haklarını kullanmaya teşebbüs etmeleri karşısında işlendiğinde bunları gerektiği gibi soruşturmayı ve kovuşturmayı reddettiklerine dair çeşitli örnekler mevcuttur.

43. Kolluk kuvvetlerinin ve savcılarının LGBTİ bireylere karşı gerçekleştirilen şiddet eylemlerini ve diğer suç niteliğindeki eylemleri önlemeyi, soruşturmayı ve kovuşturmayı reddetmeleri veya bunda isteksiz davranmaları, LGBTİ bireyleri, ayrımcılık yapmama ilkesinin yanı sıra, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye karşı korunma dahil olmak üzere, temel

⁶⁵ Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin Avrupa'da LGBTİ bireylere karşı giderek yükselen nefretle mücadele edilmesine dair, 2417 (2022) sayılı Kararı. Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 25 Ocak 2022'de kabul edilmiştir (3. Oturum).

⁶⁶ Genel olarak bakınız: *Avrupa'da LGBTİ Bireylere Karşı Yükselen Nefretle Mücadele* (Doc. No. 15425, 17 Aralık 2021); Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, Eşitlik ve Ayrımcılık Karşıtlığı Komitesi; ECRI, ECRI'nin 1 Ocak ila 31 Aralık 2021 dönemini kapsayan faaliyetleri (2021), (s. 18-22); Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, İnsan Hakları Mütalaası 'Gurur ve Aşağılanma: Avrupa'da Homofobinin ve Transfobinin Siyasi Manipülasyonu' (16 Ağustos 2021).

⁶⁷ *Identoba ve Diğerleri/Gürcistan Davası*, 73235/12 sayılı başvuru (AİHM, 12 Mayıs 2015). *MC ve AC/Romanya Davası*, 2060/12 sayılı başvuru (AİHM, 12 Nisan 2016); *Beizaras ve Levickas/Litvanya Davası*, 41288/15 sayılı başvuru (AİHM, 14 Ocak 2020); *Oganezova/Ermenistan Davası*, 71367/12 sayılı başvuru, 72961/12 sayılı başvuru (AİHM, 15 Mayıs 2022).

⁶⁸ *Alekseyev/Rusya Davası*, 4916/07, 25924/08 ve 14599/09 sayılı başvurular (AİHM, 21 Ekim 2010); *GenderDoc-M/Moldova Davası*, 9106/06 sayılı başvuru (AİHM, 12 Haziran 2012); *Bayev ve Diğerleri/Rusya Davası*, 67667/09 sayılı başvuru (AİHM, 20 Haziran 2017);

KAOS GL/Türkiye Davası, 4982/07 sayılı başvuru (AİHM, 22 Kasım 2016);

insan haklarından mahrum etmektedir.⁶⁹ Bu tür şiddet eylemlerine ve diğer suç niteliğindeki eylemlere karşı korumanın ve hesap verebilirliğin bulunmaması LGBTİ bireyler için bir korku ve güvensizlik iklimi yaratmaktadır. Bu durum bu bireylerin üye devletlerin sivil, sosyal ve siyasi yaşamına katılmalarını ciddi bir biçimde kısıtlamaktadır. Bu reddetme veya isteksizlik Avrupa'da hukuki ve sosyal açıdan LGBTİ bireylerin insan haklarının ele alınması, ifade edilmesi ve teyit edilmesine yönelik fırsatları kısıtlayan bir yaklaşım olarak anlaşılmalıdır. Aynı zamanda bazı üye devletlerdeki yetkililer, suç olan nefret söylemleri dahil olmak üzere, LGBTİ karşıtı nefret suçlarını yeterli bir biçimde soruşturup kovuşturmadıkları gibi, aynı zamanda diğer kısıtlamaların yanı sıra LGBTİ bireylerin kamuya açık alanlarda yürüyüş yapmasını yasaklamakta, LGBTİ ile ilgili kitapları sansürlemekte ve LGBTİ yayınlarını çocuklara zararlı yayınlar olarak nitelemektedirler.⁷⁰ Bazı Avrupa ülkelerinde bireyler barışçıl bir LGBTİ gösterisine katıldıklarında, o gösteriye katılanlara karşı ağır şiddet eylemlerinde bulunanlara kıyasla daha büyük bir tutuklanma ve kovuşturmaya uğrama riski altındadır.

44. LGBTİ karşıtı şiddet eylemlerinin soruşturulmadığı ve kovuşturulmadığı durumlar sıklıkla önyargılı ve ayrımcı davranışlardan kaynaklanmaktadır. Ancak bu davranış bilgisizlikten, doğrulanmamış varsayımlardan ve yanlış anlamadan da kaynaklanabilir. Bazı Avrupa ülkelerinde kolluk kuvvetleri yetkilileri, savcılar ve yargı mensupları için LGBTİ odaklı eğitimle ilgili olumlu örnekler mevcutken, bu tür programların mevcudiyeti ve uygulanması üye devletlerde farklılıklar göstermektedir. LGBTİ sivil toplumuyla istişare sonucunda oluşturulmuş ve kolluk kuvveti ve diğer ceza hukuku aktörlerinin özel ihtiyaçlarına göre geliştirilmiş⁷¹ erişilebilir ve kültürel açıdan yetkin eğitim programları LGBTİ karşıtı kalıp yargıları ve yanlış yaklaşımları önlemede ve bunlarla mücadelede ve LGBTİ bireyleri arasında güven duygusunun oluşturulmasında etkili bir vasıta olabilir. Böyle bir eğitim olmaksızın, kolluk kuvvetleri, savcılar ve hakimler, LGBTİ karşıtı olaylara ve suç eylemlerine muhtemelen yanlış varsayımlar, yanlış anlamalar ve ön yargılar penceresinden bakacaklardır.

⁶⁹ *Identoba ve Diğerleri/Gürcistan Davası*, 73235/12 sayılı başvuru (AİHM, 12 Mayıs 2015); *Sabalic/Hırvatistan Davası*, 50231/13 sayılı başvuru (AİHM, 14 Ocak 2021).

⁷⁰ Avrupa'da LGBTİ Bireylere Karşı Giderek Yükselen Nefretle Mücadele Edilmesi, (Doc. No. 15425 17 Aralık 2021), Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, Eşitlik ve Ayrımcılık Karşıtlığı Komitesi; *Macate/Litvanya Davası*, 61435/19 sayılı başvuru (AİHM, 23 Ocak 2023); Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin Avrupa'da LGBTİ Bireylere Karşı Giderek Yükselen Nefretle Mücadele Edilmesine Dair, 2417 (2022) sayılı Kararı. Karar metni Parlamenter Meclis tarafından 25 Ocak 2022'de kabul edilmiştir (3. Oturum).

⁷¹ Bu bağlamda, özgürlüklerin kısıtlandığı yerlerde ve özellikle de göçmen gözetim merkezlerinde ve cezaevlerinde, LGBTİ karşıtı ayrımcılık, nefret söylemi ve şiddetin önlenmesine ve bunlarla mücadeleye ilişkin eğitim ve yetkinliklerin geliştirilmesi söz konusu olduğunda, kolluk kuvvetlerine cezaevi personeli ve diğer gözaltı personeli dahil edilebilir. Aynı zamanda bakınız: Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesinin (CPT) çalışmaları.

TAVSİYELER

ECRI, LGBTİ bireylere karşı gösterilen hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık düzeylerinin Avrupa Konseyine üye devletler arasında dikkate değer bir değişkenlik gösterdiğini gözlemlemiştir. Aynı zamanda ECRI'nin ülke izleme çalışmalarındaki bulgularının da dikkate alındığı aşağıdaki tavsiyeler vasıtasıyla, ilgili topluluklarla işbirliği içerisinde ve çeşitli üye devletlerdeki özel güçlükler ve sorunlar hatırd tutularak, LGBTİ bireylere yönelik ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğün önlenmesi ve bununla mücadele edilmesinde üye devletlere yardımcı olmak üzere bir rehber oluşturulması hedeflenmiştir.

ECRI, üye devletlerin hükümetlerine aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

GENEL İLKELER

1. LGBTİ bireylerin eşitliğinin desteklenmesine ve sağlanmasına ve bu bireylere karşı ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadeleye yüksek öncelik veriniz. Bunu yaparken, LGBTİ bireylerin güvende olmasını, yasalar önünde eşit bir biçimde korunmasını ve hak ve özgürlüklerden, toplumun diğer bireyleriyle aynı ölçüde yararlanabilmelerini sağlayacak tüm olumlu tedbirleri alınız. Bu tedbirlere ilgili yasal mevzuatı ve idari politikaları, ulusal stratejileri veya eylem planlarını da dahil ediniz;

2. LGBTİ bireylere karşı ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadeleye yönelik tedbirlerin bütün idari kademelerde (yerel/bölgesel ve ulusal) uygulanmasını ve bu tedbirlerin hukuki, sosyal, dini, eğitimsel, sivil toplum ve kültürel alanlarda, toplumun farklı kesimlerinden çok çeşitli aktörlerin söz konusu mücadeleye katılımını kolaylaştırmasını sağlayınız. Söz konusu tedbirlerle aynı zamanda toplumsal cinsiyet alanındaki eşitsizliklerin etkileri ve toplumsal cinsiyet kaynaklı zararlar da göz önüne alınmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini artırma amacıyla yürürlüğe konan politikalarda lezbiyen, biseksüel, transgender ve interseksüel kadınların deneyimleri de uygun bir biçimde dikkate alınmalıdır;

3. Nefret ve ayrımcılık karşıtı yasa ve politikaların LGBTİ bireyler için etkili koruma sağlamasını temin ediniz ve LGBTİ bireyleri mağdur eden, bu bireylere karşı ayrımcılık yapan veya nefret duygularını meşrulaştıran yasalar veya politikalar oluşturmaktan imtina ediniz;

4. Tüm LGBTİ bireylerin ve grupların haklarıyla ve toplumdaki konumlarıyla ilgili görüşleri ve bilgileri güvenli bir biçimde, tacize ya da saldırıya uğramadan ifade edebilmelerini ve bunlara ulaşabilmelerini ve bu birey ve grupların polis ve ilgili diğer makamlarca tam olarak korunmalarını sağlayınız;

5. Uluslararası veri toplama standartlarına uyarak, farklı ayrımcılık düzlemlerinin kesişmesini dikkate alan bir bakış açısı benimseyerek ve gizlilik, gönüllü kimlik açıklama ve bilgilendirilmiş onam ilkelerine saygı gösterilmesini temin ederek, LGBTİ bireylerle ilgili anlamlı ve alt kırılımlara ayrılmış bilgilerin toplanması için kapsamlı, doğru ve güvenilir bir sistem oluşturunuz. Veriler münhasıran LGBTİ bireylere eşitlik sağlanması ve LGBTİ bireylere karşı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılıkla mücadele ve bunları önleme maksadıyla toplanmalıdır. Verilerin, mümkün olduğunca, Roman ya da Gezin topluluklarına dahil LGBTİ bireyler gibi, farklı ayrımcılık düzlemlerinin kesiştiği alanlarda ayrımcılığa uğrayan bireyler de dahil olmak üzere, bütün LGBTİ topluluğunu temsil etmesini sağlamak üzere, bilgiye erişim için özel bir gayret sarf edilmelidir. İşe alım süreçlerinde, özellikle de kendilerini kadın olarak tarif eden lezbiyen, biseksüel, transgender ve interseksüel bireylerin deneyimleri doğru ve uygun bir biçimde dikkate alınmalıdır;

6. LGBTİ bireylerin bizzat yaşadıkları ayrımcılık deneyimlerini teyit eden ve yansıtan yasalar, politikalar, eylem planları ve kanıta dayalı diğer tedbirleri oluşturunuz ve bu yaşanan ayrımcılık deneyimlerine, 'ırk', etnik veya milli köken, vatandaşlık, toplumsal cinsiyet, engelli olma durumu ve din dahil olmak üzere, kimliğin ya da kişisel deneyimlerin diğer temel unsurlarının da şekil verebileceği, bunları değişikliğe uğratabileceği veya ağırlaştırabileceği anlayışıyla hareket ediniz. LGBTİ bireyler için böyle kapsamlı ve etkili yasalar, politikalar ve eylem planları oluştururken, hükümetler bunların tasarımına, yapısına ve uygulamalarına,

birbiriyle kesişen, farklı ayrımcılık düzlemlerini de dikkate alan bir bakış açısını ana akım bakış açısı olarak dahil etmeli ve söz konusu yaklaşımın pratikte nasıl uygulandığını belirli aralıklarla denetlemelidir;

7. Ulusal yasaların ayrımcılığı gerçek veya algılanan cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine ve cinsiyet özelliklerine göre etkili bir biçimde tanımlayıp yasaklamasını ve kamu görevlilerinin LGBTİ bireylerin diğer bireylerle eşitliğini desteklemelerini ve görevlerini ifa ederken ayrımcılığı önlemekle de görevlendirilmelerini sağlayınız. Gerek medeni hukuk gerekse de idari veya ceza hukuku bağlamında ayrımcılığın yasaklanması, eğitim, istihdam, konut ve sağlık hizmetleri dahil yaşamın tüm alanlarını kapsamalıdır. Yetkililer ayrımcılık karşıtı yasal mevzuatın bütün LGBTİ bireyleri, LGBTİ olarak algılanan bireyleri ve LGBTİ bireylerle veya gruplarla ilişkileri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalan bireyleri kapsamasını temin etmelidir;

8. Gerek medeni hukuk gerekse idari veya ceza hukuku maddeleri dahil olmak üzere, internet üzerinden gerçekleştirilen *online* (çevrimiçi) nefret söylemlerini de kapsayacak şekilde, LGBTİ karşıtı nefret söylemlerini etkili bir biçimde önlemek ve suç niteliğindeki LGBTİ karşıtı nefret söylemlerine ve diğer nefret söylemlerine karşı yasal işlem yapmak üzere, kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulmasını sağlayınız. Suç sayılan LGBTİ karşıtı nefret söylemleri ve diğer nefret suçları, suç sayılan nefret söylemlerinden ve diğer korunmuş haklara yönelik nefret suçlarından daha hafif cezalara çarptırılmamalıdır;

9. Ulusal ceza mevzuatının LGBTİ karşıtı saikalara dayalı suç eylemlerini kapsamasını ve böyle bir gerekçenin, suça uygun cezalar belirlenirken ağırlaştırıcı neden olarak mütalaa edilebilmesini sağlayınız;

10. İnternet aracı kurumlarına uygulanan yasa, yönetmelik ve politikaların, kesişen farklı ayrımcılık düzlemlerini dikkate alarak, LGBTİ karşıtı ayrımcılığa, nefret söylemlerine ve nefret suçlarına karşı yeterli koruma sağlamalarını temin ediniz;

POLİTİKALAR VE KURUMSAL KOORDİNASYON

Ulusal LGBTİ Eşitlik Stratejileri ve Eylem Planları

11. Eşitliği desteklemek ve sağlamak ve aynı zamanda gerçek veya algılanan cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine ve cinsiyet özelliklerine dayalı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığı önlemek ve bununla mücadele etmek için bir ulusal eşitlik stratejisi veya eylem planı benimseyiniz, uygulayınız ve bunun için uygun kaynak sağlayınız;

12. Herhangi bir ulusal eşitlik stratejisinin veya eylem planının, LGBTİ karşıtı nefret söylemlerini ve nefret kaynaklı şiddeti önlemesini ve ayrıca eğitim, istihdam, konut ve sağlık hizmetleri dahil, yaşamın bütün alanlarında LGBTİ bireylere etkili bir eşitlik sağlamak üzere, bu konuda yasa teklifleri, hükümetin sağlayacağı rehberlik ve eğitim programları, mali destekler ve kamuoyunu bilinçlendirme kampanyaları gibi somut tedbirleri ortaya koymasını sağlayınız;

13. Herhangi bir ulusal eşitlik stratejisinin veya eylem planının LGBTİ bireyler dahil, ilgili sivil toplum aktörleriyle yakın işbirliğiyle oluşturulmasını, uygulanmasını ve denetlenmesini sağlayınız;

14. Herhangi bir ulusal eşitlik stratejisinin veya eylem planının uygulamasının, kanıta dayalı, bağımsız ve kamunun erişebileceği bir şekilde ara ve nihai değerlendirilmelerini gerçekleştiriniz. Bunu, gereğine göre uygulamada yeniden ayarlamalar yapma veya alınan derslere göre, bu gibi başka stratejiler geliştirme ve gerektiğinde LGBTİ bireylerin insan haklarına yönelik yeni tehditleri ele alma amacıyla yapınız. Ara ve nihai değerlendirmelerle, ulusal eşitlik stratejisinin veya eylem planının, LGBTİ bireylerin maruz kaldığı, birbiriyle kesişen çeşitli ayrımcılık düzlemleriyle baş etmede ne derece etkili olduğu izlenmelidir.

Özel ve Aile Yaşamı ve Çocuk Hakları

15. Bütün LGBTİ bireylerin özel ve aile yaşamı hakkında etkili bir biçimde

yararlanmalarını ve aile yasalarında ve diğer yasalarda filli veya algılanan cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özelliklerine dayalı olarak ayrımcılık yapılmamasını sağlayınız;

16. LGBTİ bireylerin yasal olarak tanınmasını, yasal korumaya sahip olmalarını ve eşcinsel ilişkilerini resmileştirmiş çiftlerin, mülk, bakım ve miras hakları söz konusu olduğunda yasal ilişki içerisindeki karşı cinsten bireyler için geçerli olan hak ve yardımlara eşit erişim sağlamalarını temin ediniz. Transgender ve interseksüel bireyler yasal olarak tanınmış toplumsal cinsiyetlerine uygun yasal ilişki kurma hakkına sahip olmalıdırlar;

17. LGBTİ bireylerin ortak yaşam düzenlerinin ve diğer aile bağlarının sınır ötesi durumlarda da tanınması için etkili bir yasal çerçeve sağlayınız;

18. LGBTİ çocuklarla ve LGBTİ bireylerin çocuklarıyla ilgili politikaların oluşturulmasında ve bunlarla ilgili tüm idari ve yargı kararlarında çocuğun yüksek menfaatlerinin en önemli unsur olmasını sağlayınız;

19. Ebeveynle çocukları arasındaki yasal ilişkiyi oluştururken gerçek veya algılanan cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özellikleri temelinde ayrımcılığa karşı etkili korumaların benimsenmesini güvence altına alınız. Bu hususta amaç özellikle aşağıdaki konularda LGBTİ bireylerin eşit muameleden yararlanmalarını sağlamaktır:

- a. Çocuğun yasal ebeveyninin kimler olacağının belirlenmesi;
- b. Çocukla ilgili yasal sorumluluğun kimde olduğunun ve çocukla ilgili karar vermede kimin yasal hakka sahip olduğunun tanımlanması;
- c. Çocuğun kiminle yaşayacağının veya temas kuracağının belirlenmesi;
- d. Evlat edinme hakkına erişim sağlanması;

20. Üye devletlerde yardımcı üreme teknolojilerinin kullanılmasına izin verildiği durumlarda gerçek ya da algılanan cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özellikleri nedeniyle ayrımcılık yapılmasını yasaklayınız;

21. Bütün çocukların, özellikle de eğitim bağlamında, cinsel yönelimlerini, toplumsal cinsiyet kimliklerini veya cinsiyet özelliklerini ayrımcılık yapılmaksızın serbestçe ifade etme hakkını teminat altına alınız;

Dönüştürme Uygulamalarının Yasaklanması

22. Çocukların cinsel yönelimlerini ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerini nasıl ifade ettikleri dahil olmak üzere, çocukların cinsel yönelimlerini ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerini dönüştürmeyi veya değiştirmeyi amaçlayan bütün uygulamaların ve bunların reklam ve tanıtımının kapsamlı ve etkili bir biçimde yasaklanmasını zorunlu olarak uygulayınız;

23. Hiçbir yetişkinin, cinsel yönelimini ve/veya toplumsal cinsiyet kimliğini nasıl ifade ettiği dahil olmak üzere, hukuki yasaklamalar veya mesleki uygulama kuralları dahil olmak üzere, cinsel yönelimini ve/veya toplumsal cinsiyet kimliğini dönüştürmeyi veya değiştirmeyi amaçlayan istem dışı veya zorlayıcı uygulamalara tabi tutulmamasını sağlamak üzere etkili tedbirler oluşturunuz;

Toplumsal Cinsiyetin Yasal Olarak Tanınması ve Toplumsal Cinsiyetin Teyit Edildiği Sağlık Hizmetlerine Erişim

24. Bireylerin toplumsal cinsiyetlerinin yasal olarak tanınmasını sağlayabilecekleri ve adlarını ve cinsiyet özelliklerini tüm resmi kimlik belgeleri, sosyal güvenlik belgeleri ve diğer kamu belgeleri üzerinde değiştirebilecekleri açık ve net, kesin ve öngörülebilir yasalara dayalı hızlı, şeffaf ve erişilebilir bir sürecin ulusal kanunlarca güvence altına alınmasını temin ediniz;

25. Toplumsal cinsiyetin resmen tanınmasını sağlamak için bireylerin örneğin zorunlu kısırlaştırma ve/veya tıbbi işlemlere tabi tutulma; zihinsel sağlığıyla ilgili tıbbi teşhislere tabi olma; zorunlu olarak boşanma veya ebeveyn statüsü de dahil olmak üzere aile bağlarını

kaybetme; orantısız maliyetlere maruz bırakılma ya da toplumsal cinsiyetleriyle uyumlu sözde 'gerçek yaşam deneyimlerini' kanıtlama gibi istismar edici uygulamalara maruz bırakılmamasını güvence altına alınız;

26. Bireyin toplumsal cinsiyetinin yasal olarak tanınmasının ön koşulu olarak kısırlaştırma işlemini yapması istendiğinde ilgili bireye tazminat ödenmesini göz önünde bulundurunuz;

27. Ulusal yasaların, doğumu Avrupa Konseyi'ne üye bir devlette tescil edilmemiş olan bireylerin toplumsal cinsiyetlerinin yasal olarak tanınmasını sağlayacak açık ve anlaşılır bir süreci içermesini temin ediniz;

28. Kimlerin toplumsal cinsiyetlerinin yasal olarak tanınmasını sağlayabilecekleriyle ilgili yaşa dayalı sınırlamaların ortadan kaldırılmasını veya bu yaş sınırının aşağıya çekilmesine yönelik seçenekleri araştırınız;

29. İlave toplumsal cinsiyet kategorilerini yürürlüğe sokmaya ve toplumsal cinsiyet göstergelerinin kimlik belgesi, sosyal güvenlik belgesi ve diğer belgeler üzerinde belirtilmesi ihtiyacını gözden geçirmeyi dikkate alınız;

30. Toplumsal cinsiyetin yasal olarak tanınmasının medikal uygulamaların dışında bırakılmasının, toplumsal cinsiyetin belirlenmesine yönelik gerekli sağlık hizmetinin, tıbbi dönüşüm arzusunda olan bireylerden esirgenmesi amacıyla kullanılmamasını temin ediniz. Üye devletler, mümkün olduğu ölçüde, transgender bireylerin toplumsal cinsiyetlerinin doğrulanması için gerekli olan tedaviye zamanında, güvenli ve erişilebilir maliyetlerle ulaşabilmelerini sağlamalıdır;

31. Toplumsal cinsiyetin doğrulanmasına ilişkin sağlık hizmetlerini kapsayan sigorta uygulamalarını düzenleyen ulusal düzenlemelerde, gerçek veya algılanan cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık yapılmamasını sağlayınız. Toplumsal cinsiyetin doğrulanmasına ilişkin sağlık hizmetlerini kapsayan sigorta miktarlarında uygulanacak herhangi bir sınırlama, özel yaşam hakkına, ayrımcılık yapılmaması hakkına ve mümkün olan en yüksek standartta sağlık standardına saygı göstermelidir;

İnterseksüel Bireyler

32. İnterseksüel çocuklar, özgür iradeleriyle ve bilgilendirilmiş onam ilkesine dayalı olarak kararlara katılabilinceye kadar, tıbben gerekli olmayan (sıklıkla sözde 'cinsiyeti normalleştirme' ameliyatları olarak anılan) ve tedavi amaçlı olmayan diğer tıbbi uygulamaları yasaklayan kapsamlı, etkili ve caydırıcı yasal tedbirlerin yürürlüğe konmasına yönelik adımlar atınız. Ulusal yasalarda interseksüel bireylerin bedensel bütünlük hakkı açık ve net olarak teyit edilmelidir;

33. Sosyal yaklaşımların veya tercihlerin, interseksüel bireylerin bedenleri üzerinde tedavi amaçlı olmayan tıbbi işlemlerin yapılması açısından yasalara uygun bir gerekçe oluşturmadığı hususuna açıklık getiriniz;

34. İnterseksüel bireylerin rızaları olmaksızın tıbbi müdahalelere maruz bırakıldıkları durumlarda, müteakip izleme ve gerektiğinde danışmanlık da dahil olmak üzere her türlü ilgili desteğe erişebilmelerini sağlayınız. Bu tür bir müdahaleye maruz kalmış bireyler tıbbi sağlık dosyalarına tam olarak erişebilmelidir;

35. İnterseksüel bireyler üzerinde kendi özgür ve bilgilendirilmiş onamları olmaksızın tıbben gereksiz ameliyatlar veya diğer tedaviler uygulanmışsa, söz konusu bireylere tazminat ödenmesi hususunu dikkate alınız;

36. Tüm sağlık mesleğinde çalışanlara ve politika üretenlere, özellikle de tıp öğrencilerine, interseksüel bireylerin bedensel bütünlük ve çeşitlilik hakkına sahip olduklarını vurgulayan uygun eğitimi sağlayınız. Hükümetler, bu eğitimlerin oluşturulmasında, kesişen ayrımcılık türlerine maruz kalan bireyler de dahil olmak üzere, interseksüel bireylerin önemli bir rol oynamalarını sağlamalıdır;

Sığınma ve Mülteciler

37. Gerçek veya algılanan cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özellikleri nedeniyle sağlam gerekçeli bir zulüm veya kötü muameleye maruz kalma korkusu olan LGBTİ bireylerin iç hukukta iltica yasalarına göre mülteci statüsü almak için başvurmalarını ve yerine göre, bireysel bir risk değerlendirmesini müteakiben mülteci statüsüne sahip olmalarını teminat altına alınız. Üye devletler, LGBTİ bireylerin menşe ülkeye iade edildikleri takdirde, cinsel yönelimlerini, toplumsal cinsiyet kimliklerini veya cinsiyet özelliklerini gizleyerek zulüm veya kötü muameleden kaçınabileceklerine istinaden söz konusu iltica başvurusunu reddetmekten imtina etmelidirler;

38. LGBTİ bireylerin iltica süreçlerinde uygun desteği almalarını ve insanlık onurlarını kırıcı, ayrımcılık olarak nitelenecek veya söz konusu bireyleri aşağılayıcı muameleye maruz bırakacak, uygun olmayan veya tahkir edici inandırıcılık değerlendirmelerine maruz bırakılmamalarını sağlayınız. Bunlara aşağıdakilerle sınırlı olmamak kaydıyla, psikiyatri testleri; uygunsuz, cinselleştirilmiş veya kalıp yargılar içeren sorgulama; bireyin LGBTİ olduğunu kanıtlaması için kendisinden açık saçık materyallerin talep edilmesi veya başvuru sahibinin başlangıçta zulüm görmelerinin ya da kötü muameleye maruz bırakılmalarının ardında LGBTİ-fobik nedenlerin olduğunu belirtmemesi üzerine bireyle ilgili orantısız çıkarımlarda bulunulması dahildir;

39. İltica taleplerini inceleyen ve bu konuda karar veren kamu görevlilerinin LGBTİ bireylerle kalıp varsayımlar olmaksızın, kültürel açıdan bilgilendirilmiş şekilde ve yeterli donanıma sahip olarak etkileşimde bulunabilmeleri için eğitim sağlayınız;

40. LGBTİ bireylerin iltica taleplerinin sonucunu beklerken, yetkililerden ve diğer sakinlerden gelebilecek ayrımcılığa maruz kalmayacakları güvenli bir kalacak yere erişim sağlamalarını temin ediniz. Hükümetler, örneğin uygun sağlık hizmetleri, kalacak yer ve kimlik belgeleri sağlayarak, iltica talebinde bulunan bireylerin mümkün olduğunca, toplumsal cinsiyet kimliğini ifade etmeleri de dahil olmak üzere, toplumsal cinsiyet kimliğine saygı göstermelidir;

ÖNLEME

LGBTİ Bireylerin Eşitliğiyle İlgili Farkındalık Artırıcı Kampanyalar

41. LGBTİ bireylerle ilgili eşitlik konuları hakkında genel kamuoyunda farkındalığı ve anlayışı artırmak üzere, sivil toplum, eşitlik kurumları ve LGBTİ bireylerle işbirliği de dahil olmak üzere, farkındalık artırma kampanyalarını destekleyiniz, uygulayınız veya finansal olarak da destekleyiniz. Üye devletler farklı ayrımcılık düzlemlerinin kesişme noktalarında ayrımcılığa maruz kalan LGBTİ bireyler de dahil olmak üzere, lezbiyen, biseksüel, transgender ve interseksüel kadınlar dahil bütün LGBTİ bireylerin uygun bir biçimde topluma dahil edilmesini sağlamalıdır.

Medya Çalışanlarının Eğitilmesi

42. Özellikle elektronik medyada, LGBTİ bireylerin eşitliğine dair yasal düzenlemeler ve diğer standartlar hakkında, ayrıca LGBTİ-fobik nefret söylemleri konusunda kamunun düzenleyici kurumlarının profesyonel medya mensuplarına yönelik eğitim kursları düzenlemelerini teşvik ediniz. Üye devletler medyaya dair düzenlemeleri içeren ulusal yasaların gerçek veya algılanan cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılığı yasaklamasını sağlamalıdır;

LGBTİ-fobisinin Eğitimde ve Eğitim Yoluyla Önlenmesi ve Bununla Mücadele Edilmesi

43. Eğitim sektörü ve LGBTİ sivil toplumundan temsilcilerle istişare ederek LGBTİ öğrencilerin bütün eğitim kademelerine dahil edilmesini destekleyiniz. Buna eğitimcilerin ve idarecilerin LGBTİ öğrencilere karşı şiddet, zorbalık ve taciz girişimlerini nasıl önleyip soruşturacaklarına ve çareler bulacaklarına dair mekanizmaların ve yol gösterici kılavuzların hazırlanmasının yanı sıra, eğitim dünyasında bu tür eylemlere karşı sıfır tolerans politikasının geliştirilmesi de dahil edilmelidir.

44. LGBTİ öğrencilerin ihtiyaçlarını anlamak ve bunları karşılamak üzere yeterli bilgi ve beceriye sahip olmalarını sağlamak amacıyla, özellikle de mesleki eğitimleri sırasında eğitimciler, öğretmenler, akademisyenler ve idareciler için uygun eğitimler geliştiriniz;

45. Kapsamlı insan ilişkileri ve cinsellik eğitimi dahil olmak üzere, eğitimin her seviyesindeki müfredatın, LGBTİ konularına duyarlı, yaş grubuna uygun ve kolay anlaşılır bir dille ele almasını sağlayınız. LGBTİ konularıyla ilgili tartışmalar kanıta dayalı olmalı ve eşitlik, çeşitlilik ve dahil edicilik üzerine özel vurgu yapmalıdır. Yetkililer, eğitim malzemelerinin dağıtımını, içeriğinde LGBTİ içeriği olması nedeniyle yasaklayan yasa veya politikaları yürürlükten kaldırmalıdır.

46. Mümkün olduğu ölçüde, transgender ve transseksüel öğrencilerin toplumsal cinsiyet kimliklerine uygun olarak ders dışı faaliyetler ve eğitim hizmetlerine katılımını güvence altına alınız;

İşe Alımda ve İşyerinde Kapsayıcılık

47. İşe alma politikaları, istihdam koşulları, çalışanları elde tutma politikaları, terfi fırsatları, disiplin usulleri ve işten çıkarmalar dahil olmak üzere, istihdam alanında, LGBTİ bireylere karşı ayrımcılığı yasaklayan, çeşitliliği ve kapsayıcılığı destekleyen etkili tedbirleri yürürlüğe koyunuz;

48. Kamu personelini ve özel sektör işverenlerini, istihdama erişimde ve iş yerinde, transgender bir geçmişi olan veya tıbbi ya da sosyal dönüşüm süreci içinde olanlar dahil olmak üzere, LGBTİ bireylere yönelik hoşgörüsüzlüğe karşı ayrımcılığı önleme ve bununla mücadeleyle yönelik politikaları veya davranış kurallarını oluşturup uygulamaya teşvik ediniz;

Siyasi Ortamlarda ve Medya Sektöründe Davranış Kuralları

49. Parlamentoların ve seçimle oluşmuş diğer meclislerin, ifade özgürlüğünden yararlanılmasına saygı gösterirken, LGBTİ karşıtı nefret söylemlerini reddeden davranış kurallarını benimsemelerini destekleyiniz;

50. Siyasi partileri ve bireysel siyasi aktörleri, özellikle de liderlik konumunda olanları, LGBTİ karşıtı nefret söylemlerine, bilhassa bunlara karşıt konuşmalar yaparak aktif bir biçimde karşı çıkmaya ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nce onaylandığı gibi, ırkçı olmayan ve kapsayıcı bir toplumu öngören Avrupa Siyasi Partiler Şartı'nda yer alan ilke ve kurallara tam olarak uymaya teşvik ediniz;

51. LGBTİ bireyleri veya destekçilerini hedef alan nefret söylemlerine karşı çıkan davranış kurallarının, online medya kuruluşları dahil olmak üzere yazılı ve elektronik medya kuruluşları tarafından benimsenmesini teşvik ediniz;

KORUMA

İfade Özgürlüğü, Toplanma Özgürlüğü ve Dernek Kurma Özgürlüğü

52. Bütün LGBTİ bireylerin cinsel yönelimlerini, toplumsal cinsiyet kimliklerini veya cinsiyet özelliklerini alenen ifade etmelerini ve tartışmalarını sağlayan ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü haklarından tam olarak yararlanmalarını sağlayınız;

53. LGBTİ bireylerin insan haklarını savunan yürüyüşlerine, protesto ve gösteriler dahil olmak üzere, barışçıl kamusal eylemlere izin veriniz ve bunları koruyunuz. Hükümetler LGBTİ bireylerin bu tür kamusal eylemlere katılma hakkını kanuna uygun, meşru ve gerekli nedenler olmaksızın yasaklayan ya da sınırlayan veya bu eylemleri LGBTİ bireylerin insan haklarıyla ilgili olmayan diğer kanuna uygun yürüyüş, protesto veya gösterilerden daha olumsuz bir biçimde değerlendiren yasaları veya idari uygulamaları yürürlükten kaldırmalıdır;

54. LGBTİ bireylerin ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğü haklarından yararlanması için, uygun polis koruması sağlamak da dahil olmak üzere yeterli tedbirleri alınız. Bu koruma LGBTİ bireylerin eşitliğini savunan insanları ve LGBTİ bireylerin insan haklarını kullanmalarını kolaylaştıran hizmet sağlayıcıları da kapsamalıdır.

55. Sırf LGBTİ içeriği olması nedeniyle yazılı materyallerin yayınlanmasını yasaklayan, sınırlayan yasaları veya idari kuralları yürürlükten kaldırınız. Yaş sınırlaması getirilmesi dahil olmak üzere, basılı materyallere erişimi yasal olarak sınırlama kararı, gerçek veya algılanan cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın alınmalıdır.

56. Yardım telefon hatları, olay bildirim sistemleri, yasal ve diğer danışmanlık hizmetleri ve mağdur barınakları dahil olmak üzere, mağdur destek hizmetlerinin, ayrımcılık, nefret söylemi ve nefret suçu mağduru LGBTİ bireylerle yeterli bir biçimde ilgilenecek şekilde mevcut olmasını veya LGBTİ bireyleri tamamen kapsamını temin ediniz. Bu hizmetleri sağlayan personele lezbiyen, biseksüel, transgender ve interseksüel kadınlarla ilgili eğitim dahil olmak üzere, kesişen farklı düzlemlerde ayrımcılığa maruz kalan LGBTİ personeline de destek sağlamak üzere uygun eğitim ve fon verilmelidir.

Eşitlik Kurumları ve Sivil Toplum

57. Eşitlik kurumlarının görev ve sorumlulukları arasında, gerçek veya algılanan cinsel yönelime, toplumsal cinsiyet kimliğine veya cinsiyet özelliklerine dayalı ayrımcılık konusunun açık ve net bir biçimde yer almasını sağlayınız. Eşitlik kurumları, tavsiyeler yayınlama ve bunların uygulanmasını denetleme hakkı da dahil olmak üzere, görev ve sorumlulukları dahilindeki diğer grupların insan hakları için yaptıkları gibi, LGBTİ bireylerin insan haklarına yönelik etkili koruma sağlamak üzere aynı yetkilere, kaynaklara ve sorumluluklara sahip olmalıdırlar.

58. LGBTİ bireylerin insan haklarını destekleyen sivil toplum kuruluşlarının ayrımcılık yapılmaksızın tescil edilip faaliyet göstermelerini sağlayınız ve bu tür kuruluşların ve LGBTİ bireylerin eşitliğini destekleyen münferit insan hakları savunucularının ayrımcılığa, nefret söylemlerine, nefret suçlarına ve taciz edici veya can sıkıcı davalara karşı etkili korumadan yararlanmalarını güvence altına alınız;

Soruşturma, kovuşturma ve usule ilişkin hukukla ilgili tedbirler

59. Devlet ve ilgili diğer kamu görevlileri için, LGBTİ bireylere veya LGBTİ bireylerle bağlantılı bireylere karşı şiddeti, nefreti veya ayrımcılığı kışkırtan, destekleyen, yayan ya da haklı gösteren bir dilin kullanılmasını açık bir şekilde yasaklayan davranış kurallarını benimseyip uygulatınız ve yerine göre, karşıt konuşmaların ve alternatif konuşmaların yapılmasını destekleyiniz. Kesişen farklı düzlemlerde ayrımcılıktan kaynaklanan konuşmalar dahil olmak üzere, LGBTİ bireylere karşı şiddeti ve nefreti haklı gösteren veya kışkırtan konuşmalar nefret söylemi üzerine ulusal yasalara göre soruşturulup kovuşturulmalıdır;

60. LGBTİ bireylere karşı işlenen nefret suçları etkili bir biçimde soruşturulup kovuşturulmalıdır. Kolluk kuvvetleri ve savcılık birimleri bu tür suçların kaydedilmesi ve soruşturulmasıyla ilgili kılavuz ilkeler oluşturmalıdır.

61. İnternet üzerinden *online* (çevrimiçi) olarak işlenen ve LGBTİ karşıtı yanlı yaklaşımdan kaynaklanan suçların çevrim dışı olarak işlenen suçlarla aynı şekilde cezalandırılmasını ve çevrimiçi LGBTİ karşıtı söylemlerin etkili soruşturmaya, kovuşturmaya ve diğer ilgili tedbirlerle yeterli bir biçimde ele alınmasını sağlayınız;

62. LGBTİ kuruluşları ve eşitlik kurumları dahil olmak üzere, ilgili sivil toplum aktörleriyle işbirliği ve istişare içerisinde, kolluk kuvvetleri yetkilileri⁷², savcılar ve hakimlere yönelik olarak sağlanacak, kesişen farklı düzlemlerdeki ayrımcılık, nefret söylemleri ve nefret suçları dahil olmak üzere, LGBTİ karşıtı ayrımcılığı önlemeye ve bununla mücadeleye ilişkin eğitimleri destekleyiniz ve yetkinlikleri geliştiriniz;

⁷² Bu özel tavsiye metninin maksatı kapsamında, özgürlüklerin kısıtlandığı yerlerde LGBTİ karşıtı ayrımcılıkla, nefret söylemleriyle ve şiddet eylemleriyle mücadele etmek ve bunları önlemek için eğitim ve yetkinlik sağlanması söz konusu olduğunda, kolluk kuvvetleri, cezaevi personelini ve diğer gözaltı personelini de içerebilir.

63. LGBTİ bireylere, LGBTİ oldukları algılanan bireylere veya LGBTİ bireylerle bağlantılı bireylere karşı bir suç işlendiğinde, söz konusu suçun LGBTİ karşıtı yanlı bir yaklaşımdan kaynaklanabileceği olasılığının en başından itibaren sorgulanmasını ve bu unsurun, sorgulamanın ayrılmaz bir parçası olmasını sağlayınız;

64. Mağdurlara ve tanıklara, LGBTİ karşıtı nefret suçlarını ilgililere bildirmeleri için, etkili, erişilebilir ve farklı ayrımcılık düzlemlerinin bilincinde olarak destek sağlayınız. LGBTİ bireyler ve kolluk kuvvetleri birimleri arasında artan diyalogun (örneğin düzenli toplantılar, topluluk irtibat kişileri) kolaylaştırılması da dahil olmak üzere, yetkililer, polis ile LGBTİ bireyler arasında işbirliğini artırmak üzere güven oluşturuıcı tedbirler uygulamalıdır.

Kaynakça

Avrupa Konseyi

İnsan Hakları Komiseri

- *Avrupa'da cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı Ayrımcılık*, 2. Basım (Avrupa Konseyi Yayınları, 2011)
- *İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği*, CommDH/IssuePaper(2009) (Avrupa Konseyi Yayınları, 2009)
- *İnsan Hakları ve İnterseksüel Bireyler – Bilgi Özeti* (Avrupa Konseyi Yayınları, 2015)
- İnsan Haklarıyla İlgili Mütalaa, 'Kapsamlı cinsellik eğitimi çocukları korur ve daha güvenli, dahil edici bir toplumun inşasına yardımcı olur' (21 Temmuz 2020)
- İnsan Haklarıyla İlgili Mütalaa, 'Tedavi edecek bir şey yok: LGBTI bireylere yönelik sözde "dönüştürme tedavilerine" son verilmesi' (16 Şubat 2023)
- İnsan Haklarıyla İlgili Mütalaa, 'Avrupa'daki LGBTI sığınmacılarının korunmasının iyileştirilmesi için açık fikirlere ihtiyaç vardır' (11 Ekim 2018).
- İnsan Haklarıyla İlgili Mütalaa, İnsan Hakları Mütalaa 'Gurur ve aşağılanma: Avrupa'da homofobinin ve transfobinin siyasi manipülasyonu' (16 Ağustos 2021).

Bakanlar Komitesi

- Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılıkla mücadele tedbirlerine dair CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye Kararı
- Çocuk Haklarına Yönelik Avrupa Konseyi Stratejisi (2022-2027) (Avrupa Konseyi, 2022)
- *Cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadeleye dair CM/Rec(2010)5 sayılı Bakanlar Komitesi Kararının uygulanması – Avrupa'da Toplumsal Cinsiyetin Yasal olarak Tanınmasına dair Tematik Rapor*, GT-ADI-SOGI(2022)7, Ayrımcılık Karşıtlığı, Çeşitlilik ve Dahil edicilik Yönlendirme Komitesi (CDADI) – Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, toplumsal cinsiyetin ifade edilmesi ve cinsiyet özellikleri Çalışma Grubu (GT-ADI-SOGI).

Yerel ve Bölgesel Yönetimler Meclisi

- Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Meclisinin, lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender bireylerin (LGBTI) haklarının teminat altına alınması: Avrupa şehirlerinin ve bölgelerinin bir sorumluluğu konulu, 380(2015) sayılı Kararı.
- Giderek artan LGBTI karşıtı nefret söylemi ve bu bireylere yönelik ayrımcılık bağlamında, LGBTI bireylerin korunması: yerel ve bölgesel yönetimlerin rolü konulu, 470(2021) sayılı Karar.

İrkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI)

- ECRI'nin 1 Ocak ila 31 Aralık 2021 dönemini kapsayan Yıllık Faaliyet Raporu(2021)
- ECRI Sözlüğü, <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/ecri-glossary>
- 8 Aralık 2021'de, ECRI'nin 87. Genel Oturumunda kabul edilen, ECRI'nin 'ırksallaştırma' kavramıyla ilgili Görüş Belgesi, 2021).

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu)

- Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun, Çocukların korunması maksadıyla bazı yasalarda değişiklik yapan LXXIX sayılı Yasanın Uluslararası İnsan Hakları Standartlarına uyumu ile ilgili Görüş Belgesi, 129. Genel Kurulda kabul edilen (Venedik/online, 10-11 Aralık 2021)1059 / 2021 CDL-AD(2021)050 sayılı Görüş Belgesi.

- Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun, Bazı Avrupa Konseyi üyesi Devletlerde yürürlüğe giren yeni yasanın ışığında, Sözde 'Eşcinsellik Propagandası'nın Yasaklanmasına dair Görüş Belgesi, 95. Genel Kurulda kabul edilen (Venedik/online, 14-15 Haziran 2013) 707 / 2012 CDL-AD(2013)022 sayılı Görüş Belgesi.

Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu

- *İnsan Haklarının Yasal olarak Korunmasına Yönelik Uluslararası Merkez (INTERIGHTS)/Hırvatistan Davası*, 45/2007 (2009) sayılı başvuru
- *Transgender Avrupa ve ILGA-Avrupa/Çek Cumhuriyeti Davası*, 117/2015 (2018) sayılı başvuru.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

- *Adrian Coman ve Diğerleri/Romanya*, 2663/21 sayılı başvuru (AİHM, 9 Şubat 2021'de iletilmiştir).
- *Alekseyev/Rusya Davası*, 4916/07, 25924/08 ve 14599/09 sayılı başvurular (AİHM, 21 Ekim 2010);
- *AM ve Diğerleri/Rusya Davası*, 47220/19 sayılı başvuru (AİHM, 06 Temmuz 2021)
- *AP, Garcon ve Nicot/Fransa Davası*, 79885/12 sayılı başvuru (AİHM, 06 Nisan 2017)
- *Bączkowski ve Diğerleri/Polonya Davası*, 1543/06 sayılı başvuru (AİHM, 3 Mayıs 2007).
- *Bayev ve Diğerleri/Rusya Davası*, 67667/09 sayılı başvuru (AİHM, 20 Haziran 2017)
- *Beizaras ve Levickas/Litvanya Davası*, 41288/15 sayılı başvuru (AİHM, 14 Ocak 2020)
- *Buhuceanu ve Diğerleri/Romanya Davası*, 20081/19 ve 20 sayılı başvurular (AİHM, 23 Mayıs 2023).
- *Dudgeon/Birleşik Krallık Davası*, 7525/7 sayılı başvuru (AİHM, 22 Ekim 1981).
- *Fedotova ve Diğerleri/Rusya Davası*, 40792/10, 30538/14 ve 43439/14 sayılı başvurular (AİHM, 17 Ocak 2023)
- *GenderDoc-M/Moldova Davası*, 9106/06 sayılı başvuru (AİHM, 12 Haziran 2012)
- *Goodwin/Birleşik Krallık Davası*, 28957/95 sayılı başvuru (AİHM, 11 Temmuz 2002).
- *Identoba ve Diğerleri/Gürcistan Davası*, 73235/12 sayılı başvuru (AİHM, 12 Mayıs 2015).
- *KAOS GL/Türkiye Davası*, 4982/07 sayılı başvuru (AİHM, 22 Kasım 2016);
- *Karner/Avusturya Davası*, 40016/98 sayılı başvuru (AİHM, 24 Temmuz 2003)
- *M/Fransa Davası*, Başvuru No. 42821/18 (AİHM, 19 Mayıs 2022);
- *Macate/Litvanya Davası*, 61435/19 sayılı başvuru (AİHM, 23 Ocak 2023)
- *MC ve AC/Romanya Davası*, 2060/12 sayılı başvuru (AİHM, 12 Nisan 2016)
- *Oganezova/Ermenistan Davası*, 71367/12 sayılı başvuru, 72961/12 sayılı başvuru (AİHM, 15 Mayıs 2022).
- *Oliari ve Diğerleri /İtalya Davası*, 18766/11 ve 36030/11 sayılı başvurular (AİHM, 21 Temmuz 2015)
- *OM/Macaristan Davası*, 9912/15 sayılı başvuru (AİHM, 5 Temmuz 2016).
- *PB ve JS /Avusturya Davası*, 18984/02 sayılı başvuru (AİHM, 22 Ekim 2010).
- *Sabalic/Hırvatistan Davası*, 50231/13 sayılı başvuru (AİHM, 14 Ocak 2021).
- *Salgueiro da Silva Mouta/Portekiz Davası*, No. 33290/96 sayılı başvuru (AİHM, 21 Aralık 1999)
- *Schalk ve Kopf/Avusturya Davası*, 30141/04 sayılı başvuru (AİHM, 22 Kasım 2010)
- *Taddeucci ve McCall/İtalya Davası*, 51362/09 sayılı başvuru (AİHM, 30 Haziran 2016).
- *X ve Diğerleri /Avusturya Davası*, 19010/07 sayılı başvuru (AİHM, 19 Şubat 2013)
- *X ve Y/Romanya Davası*, 2145/16 sayılı başvuru (AİHM, 19 Ocak 2021)
- *X, Y ve Z/Birleşik Krallık Davası*, 21830/93 sayılı başvuru (AİHM, 22 Nisan 1997)

- *Eşcinsellik: Cezai Veçheler, Cinsel Yönelim Konuları ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği* ile ilgili Bilgi Özetleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yayın Bölümü (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi* <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets>)
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararların İcrası Bölümünün, LGBTİ bireylerin haklarına dair Tematik Bilgi Özetleri: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-lgbti-eng/1680a3b2d7>.

Parlamente Meclis

- Avrupa Konseyi Parlamente Meclisinin Avrupa'daki transgender bireylere karşı ayrımcılıkla ilgili 2048 (2015) sayılı Kararı. Karar metni Parlamente Meclis tarafından 22 Nisan 2015'te kabul edilmiştir (15. Oturum).
- Avrupa Konseyi Parlamente Meclisinin interseksüel bireylerin insan haklarını destekleme ve bu insanlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik 2191 (2017) sayılı Kararı. Karar metni Parlamente Meclis tarafından 12 Ekim 2017'de kabul edilmiştir (35. Oturum).
- Avrupa Konseyi Parlamente Meclisinin interseksüel bireylerin insan haklarını destekleme ve bu insanlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik 2191 (2017) sayılı Kararı. Karar metni Parlamente Meclis tarafından 12 Ekim 2017'de kabul edilmiştir (35. Oturum).
- Avrupa Konseyi Parlamente Meclisinin Özel yaşam ve Aile yaşamı: Cinsel Yönelime Bakılmaksızın Eşitliğin sağlanmasına dair, 2239 (2018) sayılı Kararı. Karar metni Parlamente Meclis tarafından 10 Ekim 2018'de kabul edilmiştir (3. Oturum).
- Eşitlik ve Ayrımcılığın Önlenmesi Komisyonu, Raportör: Fourat Ben Chikha, *Avrupa'da LGBTİ bireylere karşı yükselen nefretle mücadele* (Doc. No. 15425, 17 Aralık 2021);
- Avrupa Konseyi Parlamente Meclisinin Avrupa'da LGBTİ bireylere karşı giderek yükselen nefretle mücadele edilmesine dair, 2417 (2022) sayılı Kararı. Karar metni Parlamente Meclis tarafından 25 Ocak 2022'de kabul edilmiştir (3. Oturum).

Avrupa Konseyi Yayınları

- Joanna Perry ve Paul Franey, *LGBTİ bireylere karşı işlenen nefret suçlarının polis hizmetleriyle ele alınması: Profesyonel bir Polis Mukabelesi için Eğitim Sağlanması* (Avrupa Konseyi, 2017)
- *Okulda güvende: Eğitim sektörünün Avrupa'da cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği/ifadesi veya cinsiyet özelliklerine dayalı şiddete karşı cevapları* (Avrupa Konseyi, 2018),

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği Adalet Divanı

- 2 Aralık 2014 tarihli, *A, B ve C/Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie Davası* Kararı, C148/13 ila C150/13, EU:C:2014:2406;
- 5 Haziran 2018 tarihli Coman, C673/16, EU:C:2018:385; Kararı;
- 25 Ocak 2018 tarihli, *F/Bevondorlasi es Allampolgarsagi Hivatal Davası* Kararı, C473/16, EU:C:2018:36
- 14 Aralık 2021 tarihli Karar, V.M.A., C490/20, EU:C:2021:1008.

Avrupa Komisyonu

- *Emek Piyasası dışında Cinsel Yönelimde Ayrımcılığa dair Yasa* (Avrupa Birliği Yayın Bürosu, 2020)
- *Özel Eurobarometer 493 – Avrupa'da Ayrımcılık: Yayınlar Raporu* (Avrupa Birliği Komisyonu, 2019),
- *Avrupa'da Transgender ve interseksüel bireyler eşitlik hakları – karşılaştırmalı bir analiz* (Avrupa Birliği Yayınlar Bürosu, 2018)

Avrupa Parlamentosu

- Alina Tryfonidou ve Robert Wintemute, AB’de Gökkuşluğu Ailelerinin Serbest Dolaşımı önündeki Engeller: PETI Komitesinin talep ettiği Çalışma (Avrupa Birliği, 2021).
- *Dönüştürme ‘tedavilerinin’ yasaklanması. Seçili AB Üye Devletlerinde durum*, Avrupa Parlamentosu Brifingi (Avrupa Birliği, 2022).
- Avrupa Parlamentosunun 14 Şubat 2019 tarihli, interseksüel bireylerin haklarına dair Kararı (2018/2878(RSP)).

Temel Haklar Kuruluşu (FRA)

- EU-LGBTI: LGBTI bireylere eşitlik sağlanması önündeki uzun yol, Lüksemburg, Avrupa Birliği Yayın Bürosu (2020).

Milli Mevzuat ve İctihatlar

- Bulgaristan Anayasa Mahkemesi, Anayasa dosya No. 3/2018, 13 Sayılı Karar (27 Temmuz 2018)
- 301/1995 Sayılı Yasa Taslağı (Mart 2023), Slovakya.
- Torba Yasa T/9934 (Mayıs 2020), Madde 3, Macaristan

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD)

- Marie-Anne Valfort, OECD ülkelerinde LGBTI: Bir İnceleme, OECD Sosyal İstihdam ve Göç Çalışma Belgeleri, No. 198 (2017, OECD Yayınları, Paris)

Birleşmiş Milletler (BM)

- İşkence ve diğer insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma Özel Raportörü, *İşkence ve diğer insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma Özel Raportörünün Raporu*, BM Doc. No. A/HRC/31/57 (5 Ocak 2016)
- Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı şiddete ve ayrımcılığa karşı korumaya dair Bağımsız Uzman Raporu, Sözde “dönüştürme tedavisi uygulamaları”, BM Doc. No. A/HRC/44/53 (1 Mayıs 2020)
- UNESCO, *Cinsiyet eğitimiyle ilgili teknik rehberlik: kanıttan esinlenen bir yaklaşım* (UNESCO, 2018) <https://unesdoc.unesco.org/ark:/4823/pf0000260770>
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri, ‘9 Sayılı Uluslararası Koruma Rehberi: 1951 Sözleşmesinin 1A(2) Maddesi ve/veya bu Sözleşmenin Mültecilerin Statüsüne dair 1967 Protokolü bağlamında Cinsel Yönelim ve/veya Toplumsal Cinsiyet Kimliğine dayalı Mülteci Statüsü Talepleri’ HCR/GIP/12/09 (UNHRC) (23 Ekim 2012).